

29η Μαΐου 1453. Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης
από τους Τούρκους:
Το χρονικό του τέλους μιας Αυτοκρατορίας.
Του Κώστας Μαυραγάνη

«Το δε την πόλιν σοι δούναι ουτ' εμόν εστίν ουτ' άλλου των κατοικούντων εν αυτή, κοινή γαρ γνώμη πάντες αυτοπροαιρέτως αποθανούμεν και ου φεισόμεθα της ζωής ημών» (Απάντηση του Κωνσταντίνου ΙΑ' Παλαιολόγου στον Μωάμεθ Β') 29 Μαΐου 1453: μία ημερομηνία κομβικής σημασίας για την ελληνική, αλλά και την παγκόσμια ιστορία, καθώς σηματοδοτεί το τέλος της υπερχιλιετούς Βυζαντινής Αυτοκρατορίας της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, που αποτελεί συνώνυμο της ιστορικής πορείας του μεσαιωνικού Ελληνισμού. Η Άλωση έχει αφήσει το δικό της ανεξίτηλο αποτύπωμα στην ελληνική παράδοση, η οποία για αιώνες μετά θρηνούσε και θρηνεί το τέλος της «Ρωμανίας» και την πτώση της Πόλης των Πόλεων, που αποτέλεσε φάρο φωτός- αλλά και απόρθητο φρούριο, προπύργιο απέναντι στους εξ Ανατολών κινδύνους- εκεί που η Ανατολή συναντούσε τη Δύση, τα χρόνια που στην Ευρώπη κυριαρχούσε ο σκοταδισμός και η οπισθοδρόμηση που ακολούθησαν την πτώση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Η πολιορκία που διήρκεσε από τις 6 Απριλίου ως τις 29 Μαΐου, ημέρα Τρίτη (εξ ου, σύμφωνα με μια εκδοχή, και η «γρουσουζικη» για

τον Ελληνισμό παράδοση της «Τρίτης και 13», από την ημέρα και το άθροισμα των αριθμών που συνθέτουν το 1453- 1+4+5+3) αποτέλεσε το φινάλε μιας πορείας παρακμής η οποία είχε αρχίσει πολλά χρόνια πριν. Αρκετοί θεωρούν ότι η αρχή της μεγάλης πτώσης ήταν η άλωση της Πόλης από τους Λατίνους του 1204, από την οποία η Αυτοκρατορία- παρά την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης το 1261- δεν ανέκαμψε ποτέ, ενώ άλλοι εκτιμούν ότι η πορεία προς την καταστροφή είχε αρχίσει πολλά χρόνια πριν. Σε κάθε περίπτωση, το τελικό χτύπημα για την απόδυναμωμένη αυτοκρατορία ήταν η προέλαση των Οθωμανών, η οποία ήταν αδύνατον να ανακοπεί.

Ο Σέρβος πολιτικός, ιστορικός, συγγραφέας και διπλωμάτης Τσέντομιλ Μιγιάτιοβιτς (1842-1932), συνοψίζει τους λόγους της οθωμανικής ορμής στο βιβλίο του «Κωνσταντίνος Παλαιολόγος: Η τελευταία νύχτα της Πόλης»: «Οι Τούρκοι δεν είχαν έλλειψη αρετών και χαρισμάτων όταν άφησαν τις στέπες κι έφτασαν στην Αρμενία για να φρουρούν τα ανατολικά σύνορα των Σελτζούκων σουλτάνων, όμως, μετά τον προσηλυτισμό τους στο Ισλάμ, ο εθνικός χαρακτήρας τους υπέστη μια επαναστατική αλλαγή. Οι σπίθες της φωτιάς που έκαιγε την ψυχή του Προφήτη ενέπνευσαν τους δεκτικούς γιους των ασιατικών ερήμων, και κατάφεραν να αναπτύξουν την ιδέα της εθνικής ιδιαιτερότητας, κάτι που θα τους καθιστούσε ικανούς να επιτύχουν σπουδαία πράγματα. Σαν ακατανίκητη χιονοστιβάδα κινήθηκαν προς τα δυτικά, ισοπεδώνοντας κάθε πολιτικό και εθνικό οργανισμό, που είχε εξασθενήσει και υπονομευτεί από χρόνια και χρόνια καταχρήσεων και κακοδιαχείρισης». Ωστόσο, προσθέτει, δεν ήταν μόνο η τουρκική ενεργητικότητα και η αντοχή, καθώς και η οργάνωση και το ηθικό με το οποίο ενέπνευσε τους Τούρκους το Ισλάμ: «αν οι μαχητικοί και ενθουσιώδεις οπαδοί του Μωάμεθ είχαν βρει μπροστά

τους ένα πραγματικά ισχυρό, υγιές και οργανωμένο κράτος στην άλλη πλευρά του Ελλήσποντου, είναι αμφίβολο εάν οι σελίδες της ιστορίας θα μιλούσαν για εξάπλωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας».

Ο 14ος αιώνας θεωρείται μάλλον το τελικό λυκόφως της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας- τόσο λόγω της πίεσης εξ ανατολών, όσο και λόγω την πληγμάτων από τα χριστιανικά έθνη της Δύσης. **«Το Βυζάντιο του 14ου αιώνα θα γνωρίσει την πορεία προς μια αδιάκοπη παρακμή και κατάρπωση. Οι Οθωμανοί, εγκατεστημένοι στα γειτονικά με την Κωνσταντινούπολη βιθυνικά εδάφη, κατάφεραν στα μέσα κιόλας του 11ου αιώνα, αν όχι και προηγουμένως, να περάσουν στην Ευρώπη (1354 ο σεισμός της Καλλίπολης που τους επιτρέπει να εγκατασταθούν στην πόλη αυτή, το κλειδί του Ελλήσποντου), ενώ οι άλλοι Τουρκομάνοι κατακτούν, τη μία μετά την άλλη, τις πόλεις της Μικρασίας (η Έφεσος πέφτει το 1304, η Σμύρνη το 1318)»,** γράφει η Ελένη Γλύκατζη-Αρβελέρ στο «Γιατί το Βυζάντιο». Η Φιλαδέλφεια θα παραμείνει ελεύθερη ως το 1391, με την πτώση της να σηματοδοτεί το οριστικό τέλος της βυζαντινής Μικράς Ασίας, αλλά και «δηλώνει την ηθική παρακμή που γνωρίζει η αυτοκρατορία, της οποίας ο αυτοκράτορας (Μανουήλ Β' Παλαιολόγος) φέρεται να έχει εκστρατεύσει κατά της ελληνικής αυτής πόλης ως σύμμαχος των Οθωμανών» (η Φιλαδέλφεια είχε οργανωθεί σχεδόν ως ανεξάρτητο κρατίδιο εν μέσω τουρκομανικών εμιράτων, υπό την ηγεσία του μητροπολίτη της, Θεοφύλακτου).

Οι διαμάχες μεταξύ των δυνασθειών επιδεινώνουν την κατάσταση, ενώ οι ναυτικές δημοκρατίες της Ιταλίας (Βενετία, Γένοβα) και αυτές υπονομεύουν οικονομικά την ετοιμοθάνατη αυτοκρατορία, ενώ οι Λατίνοι εξακολουθούν να σχεδιάζουν την επιστροφή τους στην Κωνσταντινούπολη, την οποία έχασαν από την αυτοκρατορία της Νίκαιας. Οι

τελευταίοι αυτοκράτορες προσπαθούν να προσελκύσουν τους εχθρούς της αυτοκρατορίας, με οθωμανικά γαμήλια συνοικέσια και ταξίδια προς τη Δύση, «επαίτες μιας βοήθειας η οποία ουδέποτε απάντησε στις προσδοκίες των Βυζαντινών». Το τέλος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας «κανονικά» θα είχε επέλθει νωρίτερα, όταν το 1397 ο Βαγιαζήτ Α' ο Κεραυνός πολιορκήσε την Κωνσταντινούπολη, ωστόσο η Πόλη σώθηκε προσωρινά, κερδίζοντας μισό αιώνα, όταν οι Μογγόλοι του Ταμερλάνου εισέβαλαν στη Μικρά Ασία, αναγκάζοντάς τον να σπεύσει να τους αντιμετωπίσει- με αποτέλεσμα τη συντριβή του στη μάχη της Άγκυρας (1402) και την αιχμαλωσία του.

«Ο αμηνάς Μωάμεθ, έχοντας δει και ακούσει τις περιφανείς νίκες και τους πολέμους του πατέρα του και των άλλων τρισκατάρατων προγόνων του, συλλογιζόταν τι αξιομνημόνευτο να κάνει και ο ίδιος» (Κωνσταντινουπόλεως Άλωσις, Γεώργιος Φραντζής)

Ο Μωάμεθ Β', που θα έπαιρνε αργότερα το προσωνύμιο «Πορθητής», 21 ετών το 1453, ήταν, σύμφωνα με τον βυζαντινολόγο Βασίλιεφ, χαρακτήρας ταυτόχρονα φιλοπόλεμος, αλλά και με ενδιαφέρον για την επιστήμη και τη μόρφωση, και παράλληλα χαρισματικός στρατιωτικός και πολιτικός, ενώ μιλούσε έξι γλώσσες. Η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης, σύμφωνα με αναφορές, του είχε γίνει έμμονη ιδέα- και ως εκ τούτου η διοργάνωση της πολιορκίας είχε αρχίσει με προσοχή και λεπτομερή σχεδιασμό- βασικό τμήμα του οποίου ήταν η κατασκευή του φρουρίου Ρούμελι Χισάρ στις ευρωπαϊκές ακτές του Βοσπόρου, εξοπλισμένου με τα πλέον σύγχρονα πυροβόλα της εποχής. Το Ρούμελι Χισάρ και το Ανατολού Χισάρ, στην απέναντι ασιατική ακτή, απέκοπταν τη θαλάσσια επικοινωνία της Πόλης, ενώ παράλληλα η εισβολή του Τουραχάν Μπέη στην Πελοπόννησο διασφάλιζε τη μη αποστολή ενισχύσεων από το Δεσποτάτο του Μυστρά.

Στην άλλη πλευρά ήταν ο άνθρωπος που έμελλε να μείνει στην ιστορία και τον θρύλο ως ο τελευταίος αυτοκράτορας του Βυζαντίου – η φιγούρα του «Μαρμαρωμένου Βασιλιά»: ο Κωνσταντίνος ΙΑ' Δραγάσης Παλαιολόγος. Γεννηθείς στις 9 Φεβρουαρίου του 1404, ήταν ένας από τους γιους του Μανουήλ Β' Παλαιολόγου. Όπως γράφει ο Φίλιππος Φιλίππου στο «Ζωή και θάνατος του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου», επονομάστηκε Δραγάτσης ή Δραγάσης από τη μητέρα του, Ελένη, την κόρη του Σέρβου ηγεμόνα των Σερρών, Κωνσταντίν Ντράγκατς. «Κανένας χρονικογράφος δεν τον επονομάζει Δραγάση, μόνο ο λαός τον αποκαλούσε έτσι, κάτι που πέρασε στους θρύλους και στα άσματα». Ανήλθε στον θρόνο μετά τον θάνατο του αδελφού του, Ιωάννη Η' Παλαιολόγου, τον Οκτώβριο του 1448. Ο ίδιος επιθυμούσε τη συνεργασία με τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη για τον περιορισμό της ενετικής επιρροής, με όραμα την ένωση όλων των χριστιανών της Ανατολής και της Δύσης κατά του τουρκικού κινδύνου.

Διάταξη μάχης

Η ημερομηνία της κήρυξης του πολέμου δεν είναι γνωστή. Όπως γράφει ο Φίλιππος Φιλίππου, αναφερόμενος σε εκφράσεις του Λουκά Νοταρά, Μεγάλου Δούκα της αυτοκρατορίας, φαίνεται ότι άρχισε τον Δεκέμβριο του 1452. Όσον αφορά στην ισχύ του οθωμανικού στρατού, εκτιμάται ότι ανερχόταν τουλάχιστον στους 150.000 άνδρες, με 80.000-100.000 τακτικά στρατεύματα- μεταξύ των οποίων και 12.000 γενίτσαροι, καθώς και ισχυρό ιππικό και πυροβολικό, στο οποίο δέσποζε το θηριώδες πυροβόλο του Ούγγρου μηχανικού Ουρβανού, που χρειάστηκε έξι εβδομάδες για να φτάσει στον προορισμό του. Το κανόνι έσερναν εξήντα βόδια και σε κάθε πλευρά του βρίσκονταν 200 άνδρες για να στηρίζουν το κάρο που το μετέφερε. Το οθωμανικό πυροβολικό εκτιμάται

πως είχε περίπου 70 κανόνια. Η οργάνωση του οθωμανικού στρατού ήταν σε γενικές γραμμές άριστη, όπως και εξοπλισμός τους. Όσον αφορά στον στόλο, ο Μωάμεθ θεωρείται ότι είχε 6 τριήρεις, 10 διήρεις, περίπου 15 γαλέρες, 70 φούστες, 20 παραντάρια και πολλά καΐκια, με τη συνολική ισχύ να εκτιμάται πως έφτανε τις 150 μονάδες, υπό την ηγεσία ενός Βούλγαρου εξωμότη, του Σουλεϊμάν Μπαλτόγλου. Σημειώνεται πως ο Γεώργιος Φραντζής ή Σφραντζής ανεβάζει τους αριθμούς, στα «420 ιστία» όσον αφορά στον στόλο, και στις 258.000 άνδρες στα στρατεύματα ξηράς.

Όσον αφορά στην ισχύ των δυνάμεων των υπερασπιστών της Πόλης, σύμφωνα με τον Σφραντζή- που είχε αναλάβει το καθήκον της κατάγραφης και στρατολόγησης των ανδρών που ήταν σε θέση να πολεμήσουν, κατόπιν εντολής του αυτοκράτορα- οι πολεμιστές ανέρχονταν στους 4.973, χωρίς τους ξένους, «που ήταν μόλις δύο χιλιάδες». Το κύριο μέσον της προστασίας του λιμανιού ήταν η τεράστια αλυσίδα που απέκλειε το στόμιό του, ώστε να εμποδίζει την επίθεση του εχθρικού στόλου. Πίσω από αυτήν βρίσκονταν τα λιγοστά πλοία: «τρία από τη Λιγουρία, ένα από την Καστίλλη της Ιβηρίας, από την Προβηγκία της Γαλλίας, τρία από την Κρήτη – ένα από την πόλη που ονομάζεται Χάνδακας, και δύο από την Κυδωνία- και όλα ήταν καλά προετοιμασμένα, σε πολεμική παράταξη. Έτυχαν, επίσης, εκεί και τρεις μεγάλες εμπορικές τριήρεις των Ενετών, τις οποίες οι Ιταλοί συνήθιζαν να αποκαλούν «γρόσσες» ή καλύτερα «γαλεάτσες», ενώ υπήρχαν παραταγμένες και άλλες ταχύπλοες τριήρεις, προς φύλαξη και εξυπηρέτηση των εμπορικών» γράφει ο Σφραντζής.

Σημαντικό τμήμα της βυζαντινής άμυνας ήταν το σώμα του Γενοβέζου Ιωάννη Ιουστινιάνη Λόνγκο: 700 εμπειροπόλεμοι στρατιώτες, που κατέφθασαν με δύο γενοβέζικα πλοία. «Όταν ο βασιλιάς τον είδε επιδέξιο στα πάντα, τον διόρισε δήμαρχο και στρατηγό...και του έδωσε την εξουσία να διοικεί και να φροντίζει και για άλλα αναγκαία στη διεξαγωγή του πολέμου, ελπίζοντας πολύ σε αυτόν» αναφέρει ο Σφραντζής.

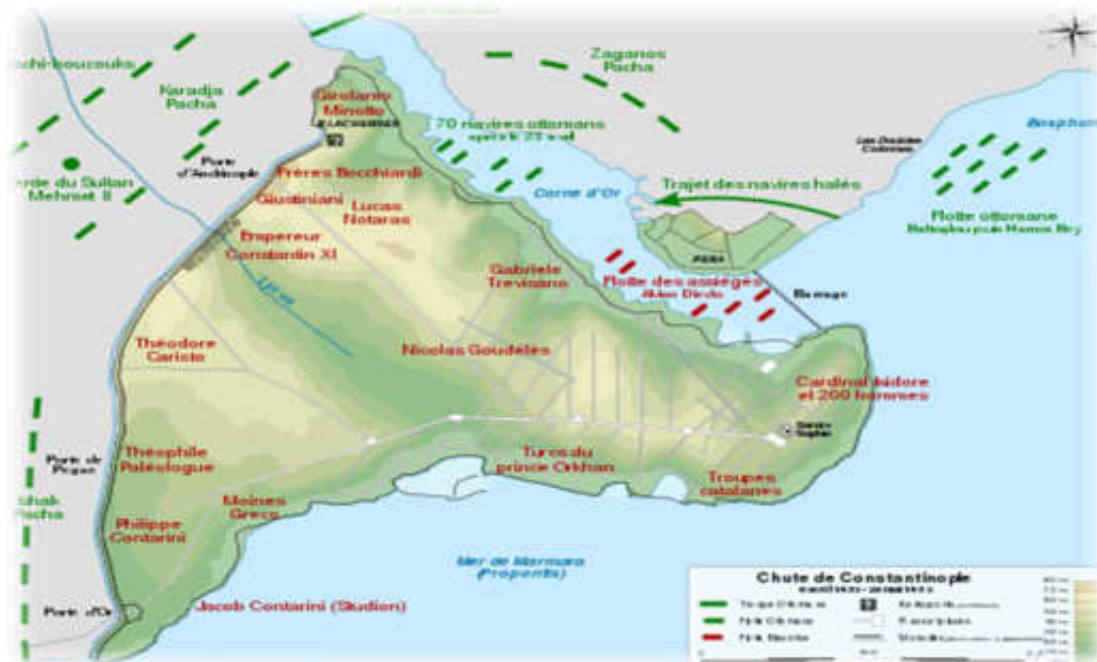
Όσον αφορά στα θρυλικά τείχη της Πόλης, τα χερσαία – Θεοδοσιανά- τείχη είχαν μήκος 5.570 μέτρων περίπου, και εκτείνονταν από την αποβάθρα των Πηγών στην Ακτής Προποντίδας ως τη συνοικία των Βλαχερνών. Σε όλο το μήκος τους ήταν διπλά, και η κύρια γραμμή άμυνας ήταν το έσω τείχος, ύψους 12 μέτρων και πλάτους πέντε, με 96 πύργους, ύψους 18-20 μέτρων. Το έξω τείχος είχε 8,5 μέτρα ύψος και 2 πλάτος, με

96 πύργους. Τα χερσαία τείχη είχαν 10 πύλες, ενώ η τάφρος, κατά μήκος του έξω τείχους είχε πλάτος 19-21 μέτρα και το βάθος της ήταν περίπου 10 μέτρα. Η ακτογραμμή της πόλης προστατευόταν από τα θαλάσσια τείχη.

Ο Μιγιάτοβιτς γράφει ότι το εξωτερικό τείχος είχε επισκευαστεί από τον Ιωάννη Παλαιολόγο κάποια στιγμή μεταξύ του 1433 και του 1444, ωστόσο το εσωτερικό δεν είχε επισκευαστεί για αιώνες. Η κατάσταση των τειχών γενικότερα θεωρούνταν κακή, στο σημείο που, όπως γράφει, οι υπερασπιστές φοβούνταν να τοποθετήσουν πάνω του βαριά κανόνια.

Όσον αφορά στο βυζαντινό πυροβολικό, ήταν πολύ περιορισμένο σε σχέση με το οθωμανικό. Χρησιμοποιήθηκε κυρίως τις πρώτες ημέρες της πολιορκίας, και στη συνέχεια σίγησε, λόγω έλλειψης πυρίτιδας, αλλά και διαφωνιών όσον αφορά στη χρήση του.

Συνολικά, γράφει ο Μιγιάτοβιτς, ο Παλαιολόγος, με μια βιαστικά συγκεντρωμένη δύναμη, επτά, το πολύ 9.000 ανδρών, έπρεπε να υπερασπιστεί την Πόλη εναντίον ενός πολλαπλάσιου στρατού, με βαρύ πυροβολικό. «Ο Τετάλντι αναφέρει ότι υπήρχαν 25.000 με 30.000 άνδρες ικανοί να φέρουν όπλα, όμως μόλις 6.000 με 7.000 μαχητές. Η αναφορά του αυτή επιβεβαιώνει με εντυπωσιακό τρόπο τα λεγόμενα του Σφραντζή».

Σύμφωνα με τον Μιγιάτοβιτς, ο Παλαιολόγος είχε εγκαταστήσει το στρατηγείο του στον ναό του Αγίου Ρωμανού, κοντά στην ομώνυμη πύλη, έχοντας υπό τις διαταγές του 3.000 εκ των πλέον εμπειροπόλεμων

στρατιωτών. Στα δεξιά της πύλης του Αγίου Ρωμανού ήταν η πύλη Χαρσία, την οποία φύλαγε μικρή δύναμη υπό τη διοίκηση του Θεοδώρου της Καρύστου. Το κομμάτι των τειχών από εκεί μέχρι την πύλη του Ξυλοκέρκου υπερασπιζόνταν τρία αδέλφια από τη Γένοβα, ο Πάολο, ο Αντόνιο και ο Τρωίλος Μποκιάρντι, ενώ την άμυνα του τμήματος όπου βρισκόταν το Παλάτι των Βλαχερνών είχε αναλάβει ο Ενετός βαΐλος (πρέσβης/ αντιπρόσωπος) Τζιρόλαμο Μινόττο. Το τμήμα βορειότερα, όπου δεν υπήρχε τάφος, επονομαζόταν Καλιγαρία, και είχε αναλάβει την υπεράσπισή του ο Γερμανός μηχανικός Γιοχάνες Γκραντ, ενώ το ακρωτήριο της ακρόπολης υπερασπιζόταν ο καρδινάλιος Ισίδωρος, λεγάτος του Πάπα. Στα αριστερά της θέσης του Αγίου Ρωμανού ήταν η πύλη της Σηλυβρίας, προστατευόμενη από δυνάμεις υπό τον Θεόφιλο Παλαιολόγο, με την ενίσχυση του Μαουρίτσιο Καττανέο και του Νικολό Μοντσενίγο. Στην επόμενη πύλη διοικούσε ο Φαμπρίτσιο Κορνάρο, ενώ ο Φίλιππος Κονταρίνι, με 200 Ιταλούς τοξότες βρισκόταν στο Επτα-πύργιον και ο Τζιάκομο Κονταρίνι ήταν στην πύλη του Κοντοσκαλίου. Ο διεκδικητής του οθωμανικού θρόνου, Ορχάν, είχε το λιμάνι του Ελευθερίου και ο Καταλανός Δον Περέ Χούλια βρισκόταν στα τείχη κάτω από τον Ιππόδρομο. Ο Λουκάς Νοταράς διοικούσε όλο το τμήμα από την Ακρόπολη μέχρι την πύλη του Κυνηγού, κατά μήκος του Χρυσού Κέρατος και στην είσοδο του λιμανιού βρισκόταν πύργος τον οποίο επάνδρωνε ο Γκαμπριέλε Τρεβιζάνο με δύναμη πενήντα ανδρών. Εφεδρεία στο κέντρο της πόλης, κοντά στον ναό των Αγίων Αποστόλων, ήταν ένα σώμα 700 ανδρών, στρατολογηθέντων από μοναστήρια, υπό τον Δημήτριο Καντακουζηνό και τον Νικηφόρο Παλαιολόγο. Επίσης, μέσα στο λιμάνι υπήρχε ναυτική δύναμη υπό τον Αλβίζο Ντιέντο.

Σημειώνεται ότι στο προάστιο του Γαλατά, στην άλλη πλευρά του Χρυσού Κέρατος, υπήρχε περιτειχισμένη κοινότητα Γενοβέζων, που τηρησε ουδέτερη στάση.

Οι μάχες αρχίζουν

Η πολιορκία άρχισε στις 6 Απριλίου, μετά την απόρριψη πρότασης του Μωάμεθ Β' για παράδοση της Πόλης.

«Ο πόλεμος δεν σταματούσε ούτε την ημέρα ούτε τη νύχτα, οι συμπλοκές, οι συρράξεις, οι ακροβολισμοί, καθώς ο αμηνάς έλπιζε ότι εφόσον εμείς ήμασταν λίγοι και πολύ αποκαμωμένοι, εύκολα θα κατάλαμβανε την Πόλη, οπότε δεν μας άφησε καθόλου να ξεκουραστούμε» γράφει ο Σφραντζής.

Όπως αναφέρει ωστόσο, «ήταν αξιοθαύμαστο το ότι, όντας χωρίς πολεμική εμπειρία, νικούσαμε, ενώ καταφέρναμε πράγματα υπεράνω των δυνάμεών μας, εξαιτίας της μεγαλοψυχίας και της γενναιότητάς μας. Εκείνοι γέμιζαν τις τάφρους καθ'όλη την ημέρα, ενώ εμείς ανεβάζαμε από μέσα τους τα υλικά και τα ξύλα καθ'όλη τη νύχτα, οπότε τα ορύγματα των τάφρων παρέμεναν όπως ήταν και πρωτύτερα. Τους πύργους που χαλούσαν τους επισκευάζαμε αμέσως, χρησιμοποιώντας καλάθια και ξύλινα δοχεία οίνου και άλλα ξύλινα αντικείμενα γεμάτα με χώμα».

Παράλληλα, ήταν σε εξέλιξη εργασίες υπονόμησης των τμημάτων των τειχών στα σημεία όπου το έδαφος προσφερόταν για κάτι τέτοιο, ενώ πραγματοποιήθηκαν και οι πρώτες – ανεπιτυχείς- επιθετικές ενέργειες του οθωμανικού στόλου. Ο κύριος βομβαρδισμός φαίνεται ότι άρχισε κατά τις 11 με 12 Απριλίου, αρχίζοντας με βολή του «τέρατος» του Ουρβανού. Όσον αφορά στις επιχειρήσεις υπονόμησης των τειχών, ο Σφραντζής αναφέρει ότι «κάποιος Ιωάννης Γερμανός» (μάλλον αναφερόμενος στον Γιοχάνες Γκραντ), έμπειρος στις πολεμικές τεχνικές και στη χρήση του υγρού πυρός, αντιλήφθηκε τις επιχειρήσεις και έσκαψε άλλη τρύπα, αντίθετης φοράς, την οποία γέμισε με υγρό πυρ, κατακαίοντας τους Οθωμανούς σκαπανείς. Παράλληλα, ο Μωάμεθ προέβαινε και σε άλλες ενέργειες, όπως η κατασκευή ενός μεγάλου πολιορκητικού πύργου (ελέπολις) κ.α., ενώ παράλληλα διεξάγονταν επιχειρήσεις περιμετρικά της πόλης, όπως η κατάληψη δύο φρουρίων εκτός της Κωνσταντινούπολης (Θεράπειο και Στουδίου), καθώς και των Πριγκιπονησίων.

Ο Σφραντζής δίνει μια ιδιαίτερα ζωντανή εικόνα της μάχης.

«Πρώτα λοιπόν με εκείνο το φοβερό τηλεβόλο χτύπησαν σφοδρά και έριξαν στο έδαφος τον πύργο που βρισκόταν δίπλα στην πύλη του

Αγίου Ρωμανού, κι ευθύς έσυραν το ίδιο τηλεβόλο και το έστησαν επάνω από το όρυγμα, οπότε η μάχη και η συμπλοκή έγινε φοβερή και φρικαλέα. Ξεκίνησε πριν από την ανατολή του ήλιου και κράτησε για ολόκληρη την ημέρα. Πότε λοιπόν αγωνίζονταν δυνατά στη συμπλοκή και στη σύρραξη, πότε έριχναν στην τάφρο τα ξύλα, τα άλλα υλικά και τα χώματα που υπήρχαν μέσα στην ελέπολη...οι δικοί μας τους παρεμπόδιζαν γενναία και πολλές φορές τους κατακρήμνιζαν από τις κλίμακες και κατέκοψαν μερικές ξύλινες κλίμακες και καρτερικά οι εχθροί αποκρούστηκαν πολλές φορές μέσα σ'εκείνη την ημέρα».

Άξιον αναφοράς ήταν το ότι, ενώ το οθωμανικό πυροβολικό σφυροκοπούσε τα τείχη, οι Βυζαντινοί δεν ήταν σε θέση να χρησιμοποιήσουν αποτελεσματικά τα δικά τους κανόνια- ούτως ή άλλως κατά πολύ μικρότερα των οθωμανικών, καθώς διαπιστώθηκε ότι προκαλούνταν ζημιές στα ίδια τα τείχη (Νίκος Νικολούδης, «Η άλωση της Κωνσταντινούπολης»).

Στις 12 Απριλίου κατέφθασε ο οθωμανικός στόλος από την Καλλίπολη, αγκυροβολώντας στο Διπλοκίονιο. Όπως γράφει ο Μιγιάτοβιτς, ανάμεσα στις 12 και τις 18 του μήνα δεν έγινε κάτι το αξιοσημείωτο, αν και ο βομβαρδισμός συνεχιζόταν ασταμάτητος (σημειώνεται πως σοβαρές ζημιές υπέστη και το κανόνι του Ουρβανού). Ωστόσο, είχε μειωθεί η αποτελεσματικότητά του, λόγω ελλιπούς στόχευσης.

«Και τα δύο μέρη εκτόξευαν βέλη και πυροβολούσαν με μακριά και βαριά αρκεβούζια. Αυτά τα αρκεβούζια ήταν σπάνιο είδος και ούτε οι Τούρκοι ούτε οι Έλληνες είχαν αρκετά. Και πάλι όμως, όπως κατηγορηματικά αναφέρει ο Μπάρμπαρο, οι Έλληνες είχαν περισσότερα από τους Τούρκους. Οι περισσότεροι από τους στρατιώτες που τα χειρίζονταν ήταν τοποθετημένοι στην πύλη του Αγίου Ρωμανού, όπου είχαν συγκεντρωθεί επίλεκτοι άνδρες υπό τις διαταγές του Ιουστινιάνη, για να πολεμήσουν κάτω από το βλέμμα του αυτοκράτορα».

Σε γενικές γραμμές, το πρώτο διάστημα η άμυνα διεξαγόταν με επιτυχία. Στις 18 Απριλίου έλαβε χώρα μεγάλη επίθεση στο Μεσοτείχιω-ωστόσο, όπως γράφει ο Στίβεν Ράνσιμαν στο «Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης 1453», η αριθμητική υπεροχή των Οθωμανών δεν μέτρησε καθόλου, καθώς το σημείο ήταν στενό, ενώ οι Βυζαντινοί στρατιώτες διέθεταν ανώτερη θωράκιση και πάνω από όλα τις ηγετικές ικανότητες του Ιουστινιάνη. Η επίθεση αποκρούστηκε επιτυχώς, με βαριές απώλειες για τους επιτιθέμενους. Ακόμη, στις 20 Απριλίου έλαβε χώρα ένα από τα πιο

αξιοθαύμαστα επεισόδια της πολιορκίας: Η διάσπαση του κλοιού από μικρή δύναμη πλοίων υπό τον Φλαντανελά.

Ο Σφραντζής περιγράφει: «Ενώ γίνονταν αυτά και η Πόλη πολιορκούνταν, τρία πλοία της Λιγουρίας (Γένοβας) φορτώθηκαν στην Χίο, έπεσαν σε βολικό άνεμο και κατέπλευσαν προς εμάς. Καθώς έρχονταν, συνάντησαν καθ'οδόν και ένα άλλο βασιλικό πλοίο, από τη Σικελία, που ερχόταν φορτωμένο με σιτάρι. Κάποια νύχτα έφτασαν κοντά στην Πόλη. Το πρωί, όταν οι τριήρεις του αμηνρά, που φύλαγαν την περιοχή, αντιλήφθηκαν τα πλοία, όρμησαν με χαρά εναντίον τους...αφού πλησίασαν και και άρχισε η ναυμαχία...αρχικά έπλευσαν με αλαζονεία εναντίον του βασιλικού πλοίου, το οποίο τα υποδέχτηκε πολύ άσχημα, προσβάλλοντάς τα εξαρχής με τηλεβόλα και βέλη και πέτρες...ο αμηνράς, θεωρώντας ότι ένας τόσο καλά εξοπλισμένος και τόσο μεγάλος στόλος δεν κατάφερνε τίποτα αξιόλογο, αλλά μάλλον υστερούσε, έτριζε τα δόντια του, έβριζε τους δικούς του και τους αποκαλούσε δειλούς στην καρδιά».

Το βράδυ, τα βυζαντινά πλοία μπόρεσαν να μπουν στο λιμάνι, γεγονός ιδιαίτερα ενθαρρυντικό για τους πολιορκημένους.

Ο κλοιός στενεύει

Το περιστατικό εξόργισε ιδιαίτερα τον Μωάμεθ Β' (ο Μπαλτόγλου δέχτηκε 100 ραβδισμούς και έχασε το ένα του μάτι- επρόκειτο για την ποινή που του επιβλήθηκε για την ταπείνωση, αφού ο σουλτάνος ανακάλεσε την αρχική απόφαση θανάτωσής του) η απάντηση του οποίου ήταν άμεση: Μέσω της κατασκευής ξύλινης εξέδρας και της χρήσης τροχών, τα οθωμανικά πλοία προσπέρασαν από την στεριά την αλυσίδα, διεισδύοντας στον Κεράτιο Κόλπο. Ο αριθμός των πλοίων που πέρασαν με αυτόν τον τρόπο κυμαίνεται από 20 μέχρι 80, με τον Μιγιάτοβιτς να καταλήγει στα 30. Σε κάθε περίπτωση, επρόκειτο για ένα ιδιαίτερα αποκαρδιωτικό γεγονός για τους πολιορκημένους, ειδικά μετά την αναπτέρωση του ηθικού από το κατόρθωμα του Φλαντανελά. «Όμως ο αυτόκράτορας δεν απελπίστηκε. Αυτό που τον απασχολούσε περισσότερο ήταν η ανάγκη να σταλούν κι άλλοι άντρες στο βορειοανατολικό τείχος, για να το υπερασπιστούν σε μια ενδεχόμενη επίθεση σε εκείνο το σημείο».

Οι βομβαρδισμοί συνεχίστηκαν τις επόμενες ημέρες, ενώ στο εσωτερικό της πόλης γινόταν όλο και πιο αισθητή η έλλειψη τροφίμων και οι υπερασπιστές κουράζονταν από την έλλειψη τροφίμων. Ακόμη, διαμάχες σημειώνονταν μεταξύ Ενετών και Γενουατών, καθώς οι πρώτοι κατηγορούσαν τους δεύτερους για συνεργασία με τον εχθρό, λόγω της στάσης των Γενουατών στον Γαλατά. Πολλοί ήταν αυτοί που συμβούλευαν τον αυτοκράτορα να διαφύγει, πρόταση που ο Παλαιολόγος απέρριπτε. Ένα σχέδιο για την πυρπόληση των οθωμανικών πλοίων που βρίσκονταν πλέον μέσα στον Κεράτιο απέτυχε, καθώς προδόθηκε στο στρατόπεδο των πολιορκητών, από κάποιον Φαγιούτσο.

Η επόμενη μεγάλη επίθεση έλαβε χώρα, όπως γράφει ο Μιγιάτοβιτς, επικαλούμενος Σλάβο χρονικογράφο της πολιορκίας (Σλαβικό Χρονικό), την 1η Μαΐου, μετά από επικέντρωση πυρών πυροβολικού σε συγκεκριμένο σημείο των τειχών, στην πύλη του Αγίου Ρωμανού, η οποία εν τέλει αποκρούστηκε μετά από σκληρή μάχη. Οι επόμενες ημέρες χαρακτηρίστηκαν από ανταλλαγές πυρών, χωρίς να λαμβάνει χώρα κάποια γενικευμένη επίθεση. Σημειώνεται ότι, στο μεταξύ, κυκλοφορούσε στο εσωτερικό της Πόλης η φήμη περί ενισχύσεων από τη Δύση, και ειδικότερα από τη Νάπολη και τη Βενετία, που ο αυτοκράτορας φρόντισε να ενισχύσει αποστέλλοντας μικρό πλοίο για να ζητήσει βοήθεια. Τη νύχτα της 4ης προς την 5η Μαΐου έλαβε χώρα μια ακόμα ανεπιτυχής προσπάθεια καταστροφής των οθωμανικών πλοίων στον Κεράτιο και στις 6 Μαΐου έλαβε χώρα σκληρότατο σφυροκόπημα των θέσεων στην πύλη του Αγίου Ρωμανού, η οποία διήρκεσε και τη νύχτα και την επόμενη ημέρα, και ακολουθήθηκε από έφοδο το βράδυ της 7ης Μαΐου. Στην απόκρουση της επίθεσης πρωτοστάτησε ο Ιουστινιάνης, καθώς και ένας φημισμένος στρατιωτικός, ο Ραγκαβής, επικεφαλής ελληνικού σώματος. Ο Ραγκαβής, αναφέρει ο Σλάβος χρονικογράφος τον

οποίο επικαλείται ο Μιγιάτοβιτς, απώθησε τους Οθωμανούς από ρήγμα και ήρθε αντιμέτωπος με τον Αμίρ Μπέη, τον οποίο και «έκοψε στα δύο», για να σκοτωθεί όμως από τους υπόλοιπους Οθωμανούς στρατιώτες.

Στις 8, 9, 10 και 11 Μαΐου συνεχίστηκαν οι βομβαρδισμοί, ενώ στην Πόλη η απογοήτευση αυξανόταν. Στις 12 του μήνα, τα οθωμανικά κανόνια άνοιξαν ρήγμα στα τείχη της συνοικίας των Βλαχερνών, που ακολούθησε από επίθεση που αποκρούστηκε με δυσκολία. Ακολούθησε πρόταση για έξοδο υπό την αρχηγία του αυτοκράτορα, με σκοπό την αναπτέρωση του ηθικού αλλά και τη συγκέντρωση προμηθειών. Όσο ήταν υπό συζήτηση η συγκεκριμένη πρόταση, στην οποία αντιτάχθηκαν ο Λουκάς Νοταράς και ο έπαρχος της Πόλης, Νικόλαος Γουδέλης, κατέφθασε αγγελιοφόρος ο οποίος ενημέρωσε το πολεμικό συμβούλιο ότι οι Οθωμανοί βρίσκονταν στα τείχη πίσω από τη συνοικία των Βλαχερνών. Για την απόκρουση της επίθεσης έσπευσε επί σκηνής ο ίδιος ο αυτοκράτορας, ο οποίος και απέκρουσε τους εισβολείς, οι οποίοι είχαν κατάφερι να μπουν στο εσωτερικό της πόλης. «Αν δεν είχε φτάσει ο αυτοκράτορας με βοήθεια, εκείνη τη νύχτα θα βλέπαμε την τελική κατάστροφή μας» σημειώνει ο Σλάβος χρονικογράφος.

Ο βομβαρδισμός συνεχίστηκε και τις επόμενες ημέρες. Στις 18 Μαΐου έλαβε χώρα επίθεση με πολιορκητικό πύργο (ελέπολη) στη Χαρσία Πύλη. Το βράδυ της ημέρας εκείνης, ο αυτοκράτορας και ο Ιουστινιάνης κατάφεραν, με μια παράτολμη επιχείρηση, να πυρπολήσουν τον πύργο, προκαλώντας- σύμφωνα με τον Μιγιάτοβιτς- ακόμα και τον θαυμασμό του ίδιου του Μωάμεθ του Β', ο οποίος στις 21 Μαΐου (ή στις 23) έστειλε πρέσβη στην Πόλη, ζητώντας την παράδοσή της και υποσχόμενος ότι θα επέτρεπε στον αυτοκράτορα να αποχωρήσει με τα υπάρχοντά του, αναγνωρίζοντάς τον ως ηγεμόνα της Πελοποννήσου. Εκεί ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος έδωσε την απάντηση η οποία έμελλε να μείνει στην ιστορία:

«Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοὶ δοῦναι οὔτ' ἑμὸν ἐστὶν οὔτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ • κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθα-νοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν».

Ακολούθησε πολεμικό συμβούλιο στο οθωμανικό στρατόπεδο και ορίστηκε μεγάλη επίθεση για τη νύχτα της 29ης Μαΐου.

Η τελική επίθεση και η Άλωση της Κωνσταντινούπολης

Οι υπερασπιστές της πολιορκημένης Πόλης είχαν αντιληφθεί πως επίκειται μεγάλη επίθεση, ενώ επίσης και στο οθωμανικό στρατόπεδο κυκλοφορούσαν φήμες περί κήρυξης πολέμου από τους Ούγγρους και επίθεσης ισχυρής ουγγρικής δύναμης υπό τον Ιωάννη Ουνιάδη στην Αδριανούπολη, αλλά και επίθεσης λατινικού στόλου στα Δαρδανέλλια. Στις 27 Μαΐου, σε συμβούλιο, ο Χαλίλ Πασάς, Μέγας Βεζίρης- ο οποίος γενικότερα ήταν της άποψης ότι ο κίνδυνος ήταν μεγαλύτερα από τα οφέλη του όλου εγχειρήματος της πολιορκίας- επιχειρηματολόγησε υπέρ της επίλυσης της πολιορκίας, έχοντας απέναντί του τον πιο σκληροπυρηνικό Ζαγανό. Όπως γράφει ο Μιγιάτοβιτς, η απόφαση του σουλτάνου ήταν να γίνει η επίθεση και να αποσυρθεί εάν δεν πετύχαινε. Στις 28 Μαΐου έγινε η τελευταία χριστιανική ακολουθία στην Αγία Σοφία, με τον αυτοκράτορα να προτρέπει σε έναν πύρινο λόγο τον λαό να αντισταθεί γενναία.

«Αφήνω μόνον, το ταπεινωμένο σκήπτρο μου στα χέρια σας, για να το φυλάξετε με καλή διάθεση. Σας παρακαλώ και για κάτι άλλο, και προσεύχομαι στην αγάπη σας, ώστε να δείξετε την πρέπουσα τιμή και υποταγή στους στρατηγούς και τους δημάρχους και στους εκατοντάρχους σας, καθένας κατά την τάξη του και το τάγμα του και την υπηρεσία του. Και να γνωρίζετε και τούτο: εάν με την καρδιά σας τηρήσετε όσα σας πρόσταξα, ελπίζω στον Θεό ότι θα λυτρωθούμε από την παρούσα δίκαιη απειλή του. Στην συνέχεια, απομένει για εμάς και ο ουράνιος αδαμάντινος στέφανος, καθώς και η εγκόσμια αιώνια και άξια ανάμνηση» κατέληξε ο λόγος, όπως τον μεταφέρει ο Σφραντζής.

Ο αυτοκράτορας επέστρεψε στη θέση του, στην πύλη του Αγίου Ρωμανού, και η επίθεση εκδηλώθηκε το βράδυ, μεταξύ 01.00 και 02.00. Η επίθεση εκδηλώθηκε από τρεις πλευρές συγχρόνως. Το πρώτο κύμα επίθεσης, που απαρτιζόταν από ατάκτους κυρίως, αποκρούστηκε μετά από σκληρή μάχη που διήρκεσε μία ώρα. Ακολούθησε το δεύτερο, που απαρτιζόταν από μισθοφόρους, επαγγελματίες στρατιώτες και οι υπε-

ρασπιστές της πύλης του Αγίου Ρωμανού, οι οποίοι πολεμούσαν πάνω από δύο ώρες, άρχισαν να κλονίζονται- ωστόσο ο αυτοκράτορας κάλεσε ενισχύσεις, και στο σημείο έσπευσαν ο Θεόφιλος Παλαιολόγος και ο Δημήτριος Καντακουζηνός, με αποτέλεσμα ξανά την απώθηση των Οθωμανών- με τον αυτοκράτορα να εμψυχώνει τους πολεμιστές του, καθώς έβλεπε τους πολιορκητές να χάνουν τη θέλησή τους για μάχη. «Για τ' όνομα του Θεού, δείξτε γενναιότητα! Βλέπω τον εχθρό να υποχωρεί άτακτα! Αν θέλει ο Θεός, η νίκη θα είναι δική μας!», ήταν η παραίνεσή του, όπως γράφει ο Μιγιάτοβιτς. Το τρίτο κύμα απαρτιζόταν από τις πλέον εμπειροπόλεμες μονάδες του οθωμανικού στρατεύματος: Τους γενίτσαρους και τους σπαχήδες.

Ο Σφραντζής περιγράφει τις τελευταίες δραματικές στιγμές, που έκριναν τη μάχη:

«Όταν η δική μας παράταξη άρχισε να κάμπτεται, ξεπήδησαν μπροστά ο Θεόφιλος Παλαιολόγος και ο Δημήτριος Καντακουζηνός, ανδρες άριστοι, και νίκησαν τους Αγαρηνούς, τους έδιωξαν από τα τείχη, κακήν κακώς τους κατακρήμνισαν και τους διασκόρπισαν...εκεί βρέθηκε έφιππος και ο βασιλιάς, δίνοντας θάρρος και εξηγείροντας τους στρατιώτες ώστε να μάχονται με προθυμία...και ενώ αυτά έλεγε ο βασιλιάς, ο Ιωάννης Ιουστινιάνης, που ήταν και στρατηγός, πληγώθηκε στα σκέλια, στο δεξί πόδι, από ένα βέλος τόξου...έφυγε από εκεί όπου βρισκόταν...ο βασιλιάς του είπε πολλά, αλλά εκείνος δεν αποκρινόταν, μόνο πέρασε στον Γαλατά και εκεί πέθανε ντροπιασμένος, μέσα στην πίκρα και στην περιφρόνηση» (σύμφωνα με άλλες αναφορές, ο Ιουστινιάνης πληγώθηκε από αρκεβούζιο, και υποσχέθηκε στον Παλαιολόγο – ο οποίος παρατήρησε ότι το τραύμα του δεν ήταν τόσο σοβαρό, και έκπληκτος τον ρώτησε τι κάνει: «αδελφέ, γιατί το έκανες αυτό; Γύρισε στη θέση σου, δεν είναι τίποτε αυτή η πληγή!»- ότι θα επέστρεφε στη θέση του μόλις φρόντιζε το τραύμα. Κάποιες άλλες πηγές αναφέρουν ότι δεν πέθανε στον Γαλατά, αλλά στη Χίο).

Η σύγχυση που επέφερε στους υπερασπιστές της Πόλης ο τραυματισμός του Ιουστινιάνη έδωσε θάρρος στους Οθωμανούς, οι οποίοι πραγματοποίησαν νέα έφοδο, κερδίζοντας τα τείχη. «Έγινε τόσο μεγάλο το πλήθος των εχθρών που ανέβηκε πάνω, ώστε διασκόρπισε τους δικούς μας...έτσι είχαν τα πράγματα όταν από μέσα και από έξω και από τα μέρη του λιμανιού ακούστηκε κάποια φωνή: “έπεσε το φρούριο και πάνω στους πύργους έστησαν τα εμβλήματα και τις σημαίες τους!” Αυτή η φωνή έτρεψε σε φυγή τους δικούς μας και έδωσε θάρρος στους εχθρούς».

Επρόκειτο για το γνωστό «**εάλω η Πόλις**» - και κάπου εδώ υπεισέρχεται και η ιστορία της Κερκόπορτας, η οποία φέρεται να είχε χρησιμοποιηθεί για εξόδους/ επιδρομές εναντίον των πολιορκητών και, αν και είχε φρουρούς, είχε ξεχαστεί ανοιχτή. Κατά την επίθεση, φέρεται να βρέθηκε από μια ομάδα Οθωμανών στρατιωτών, οι οποίοι μπήκαν, σκότωσαν τους φρουρούς και κατέλαβαν τον κοντινότερο πύργο, προκαλώντας πανικό, ενώ ταυτόχρονα έμπαιναν και άλλοι εισβολείς μέσα, που προσπάθησε να σταματήσει μάταια ο Λουκάς Νοταράς.

«Όταν τα είδε αυτά ο δυστυχής βασιλιάς και αφέντης μου, με δάκρυα παρακαλούσε τον Θεό και προέτρεπε τους στρατιώτες να δείξουν μεγαλοψυχία. Δεν υπήρχε όμως καμιά ελπίδα συνδρομής ή βοήθειας. Κέντρισε, τότε, τον ίππο του και καλπάζοντας έφτασε στο σημείο από όπου ερχόταν το πλήθος των ασεβών και από την πρώτη συμπλοκή κατάκρήμνισε τους ασεβείς από τα τείχη, γεγονός που ήταν παράξενο και θαυμάσιο για όσους έτυχε να βρεθούν εκεί και να το δουν. Βρυχώμενος σαν λιοντάρι και κρατώντας το γυμνό ξίφος στο δεξί χέρι του κατέσφαξε πολλούς από τους εχθρούς, ενώ το αίμα έρρεε σαν ποτάμι από τα πόδια του και τα χέρια του» γράφει ο Σφραντζής, εξιστορώντας τις τελευταίες στιγμές του τελευταίου αυτοκράτορα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας- και μνημονεύοντας παράλληλα τα ανδραγαθήματα και άλλων μαχητών, όπως του δον Φραγκίσκο Τολέδο, του Ιωάννη Δαλμάτη και του Παύλου και του Τρωίλου, των Ιταλών αδελφών.

«Έτσι λοιπόν οι εχθροί κυρίευσαν όλη την Πόλη».

Το τέλος μιας αυτοκρατορίας

Ακολουθήσαν εκτεταμένες λεηλασίες και σφαγές, με τον ιστορικό Κριτόβουλο, που ανήκε στο οθωμανικό στρατόπεδο, να αναφέρει ότι δεν υπήρξε οίκτος και η Πόλη ερημώθηκε, καθώς ο Μωάμεθ Β' – ο πλέον Πορθητής- άφησε τα στρατεύματά του για ένα διάστημα να επιδοθούν σε πλιάτσικο ως ανταμοιβή για την κατάκτηση της Πόλης. Ωστόσο, σε κάθε περίπτωση, επρόκειτο για την Πόλη η οποία προοριζόταν για πρωτεύουσα μιας νέας αυτοκρατορίας, οπότε μετά την Άλωση, ο ίδιος έλαβε μέτρα για την αναζωογόνησή της. Η Κωνσταντινούπολη- «Ισταμπούλ» πλέον, για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, θα παρέμενε πρωτεύουσα, ενός νέου κράτους, ως το 1922, ενώ η Άλωση θα έμενε χαραγμένη στις μνήμες και τις παραδόσεις του Ελληνισμού, τόσο σε επίπεδο ιστορίας, όσο και πέρα από αυτήν, με τη μορφή του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου να αναδεικνύεται σε μια αθάνατη, περιτριγυρισμένη από τις ομίχλες του θρύλου, φιγούρα- αυτήν του Μαρμαρωμένου Βασιλιά, ο οποίος επέλεξε να μην εγκαταλείψει την αυτοκρατορία του την ύστατη στιγμή της και περιμένει την ώρα και στιγμή που θα φτάσει το πλήρωμα του χρόνου για να την αναστήσει.

Βιβλιογραφία/ Πηγές

- Κωνσταντίνος Παλαιολόγος: Η Τελευταία Νύχτα της Πόλης- Τσέντομιλ Μιγιάτοβιτς, εκδόσεις Διόπτρα, 2007

- Η Άλωση της Πόλης- Γεώργιος Φραντζής, Εκδοτική Θεσσαλονίκης- Βιβλιοβάρδια, 2008
- Γιατί το Βυζάντιο- Ελένη Γλύκατζη Αρβελέρ, Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2012
- Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας- Ελένη Γλύκατζη Αρβελέρ, Εκδόσεις Ψυχογιός, 1988
- Ζωή και Θάνατος του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου- Φίλιππος Φιλίππου, Ψυχογιός Λογοτεχνία, 2013
- Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης 1453- Στίβεν Ράνσιμαν εκδ. Παπαδήμα, 2002
- Η άλωση της Κωνσταντινούπολης- Νίκος Νικολούδης στον συλλογικό τόμο Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης, εκδ. Περισκόπιο 2001

Τα αίτια της πτώσεως της Κωνσταντινουπόλεως, κατά τον Ιωσήφ τον Βρυέννιον

Σεβ. Μητροπολίτου Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου Ιεροθέου

Η πτώση της Κωνσταντινουπόλεως την 29η Μαΐου του 1453 ήταν το αποκορύφωμα της φθίνουσας δόξας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, του λεγομένου Βυζαντίου. Γύρω από τα αίτια της πτώσης αυτής εγράφησαν πολλά, τα οποία παρουσιάζουν την κατάσταση στην οποία βρισκόταν τότε η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία-Βυζάντιο, αφού είχε χαθή όλη η Μικρά Ασία, η Ανατολική Θράκη και είχε μείνει μόνον η Κωνσταντινούπολη και τα περίχωρά της. Οι κατά καιρούς εχθροί είχαν προξενήσει μεγάλη ζημία, με αποκορύφωμα και τελειωτικό κτύπημα την κατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως από τους Φράγκους, κατά την Δ Σταυροφορία την 13η Απριλίου του έτους 1204. Η μετά από λίγα χρόνια (1261) ανακατάληψή της και ελευθέρωσή της δεν προσέφερε ουσιαστικά πράγματα, διότι ήδη η Πόλη είχε καταστραφή και λεηλατηθή ολοσχερώς.

Πέρα από τα πολιτικά και κοινωνικά αίτια που συνετέλεσαν στην πτώση της Κωνσταντινουπόλεως πρέπει να σημειωθούν ιδιαιτέρως τα πνευματικά αίτια στα οποία συνήθως δεν δίνουμε μεγάλη σημασία.

Άλλωστε κατά την ορθόδοξη θεολογία ο Θεός διευθύνει τον κόσμο με τις άκτιστες ενεργειές Του, και η προσωπική Του επέμβαση εκδηλώνεται με την ευδοκία Του, την μακροθυμία Του, την παραχώρηση των ποικίλων πειρασμών κλπ. Σε αυτά τα πνευματικά αίτια αναφέρεται ο μοναχός Ιωσήφ Βρυέννιος, διδάσκαλος του γένους και ομολογητής της πίστεως, που έζησε στις τελευταίες στιγμές της ζωής της Βασιλεύουσας και άκουγε τον ρόγχο του θανάτου της.

Ο Ιωσήφ Βρυέννιος, διδάσκαλος του αγίου Μάρκου του Ευγενικού, σύμφωνα με μελέτη του αιμνήστου Καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών Νικολάου Τωμαδάκη, γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη περί το 1350 μ.Χ., εκάρη μοναχός στην Μονή Στουδίου, υπήρξε ασκητής με πατερικό φρόνημα, ανεδείχθηκε μεγάλος λόγιος και διδάσκαλος του γένους, τον οποίον συμβουλευόνταν οι Αυτοκράτορες και οι Πατριάρχες, και αποστελλόταν από τον Αυτοκράτορα σε διάφορες κρίσιμες αποστολές, όπως την Κύπρο και την Κρήτη, ομιλούσε κατά τις επίσημες ημέρες στο Παλάτι, συμμετείχε στις προετοιμασίες για την συζήτηση των Ορθοδόξων με τους Λατίνους, για την «ένωση των Εκκλησιών» και κοιμήθηκε περί το 1431, περίπου είκοσι δύο (22) χρόνια πριν την άλωση της

Κωνσταντινουπόλεως. Όπως γράφει ο Αρχιμ. Ειρηναίος Δεληδήμος, στην εισαγωγή των έργων του που εξεδόθησαν από τον εκδοτικό οίκο Βασιλείου Ρηγόπουλου, «ο Ιωσήφ Βρυέννιος κατά τα έτη 1401-1431 ανεγνωρίζετο ως ο κορυφαίος λόγιος εν Κωνσταντινουπόλει».

Ο Ιωσήφ Βρυέννιος την Μ. Παρασκευή (14 Απριλίου) του έτους 1419, τριανταπέντε περίπου χρόνια πριν την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως, εξεφώνησε ένα λόγο στο Παλάτι «επί παρουσία βασιλέων, και των εν τέλει, και συνελεύσει των εξαιρέτων του γένους ημών, και της βασιλίδος ταύτης των πόλεων», όπως χαρακτηριστικά γράφεται στην επικεφαλίδα.

Όπως λέγει σε άλλα κείμενά του, στην Κωνσταντινούπολη την εποχή εκείνη ζούσαν περίπου 70.000 κάτοικοι και μάλιστα ο ίδιος έκανε έκκληση στους Κωνσταντινουπολίτες, χωρίς να υπάρχει ανταπόκριση, να συντελέσουν στην ανοικοδόμηση των τειχών της, εν όψει του μεγάλου κινδύνου. Όμως οι κάτοικοι, ιδιαιτέρως οι πλούσιοι, ασχολούμενοι με την αύξηση των ατομικών τους εσόδων, αδιαφορούσαν, με αποτέλεσμα η πόλη να ομοιάζει, όπως λέγει, με «σεσαθρωμένον» πλοίον που ήταν έτοιμο να βυθισθή.

Στον λόγο του αυτόν που αναφερόμαστε, ο διακεκριμένος αυτός λόγιος μοναχός, ομιλώντας μπροστά στους επισήμους άρχοντες της Κωνσταντινουπόλεως, εξέθεσε ανάγλυφα και παραστατικά τα πνευματικά αίτια της επερχομένης πτώσεως της Βασιλευούσης. Και είναι σημαντική αυτή η μαρτυρία γιατί προέρχεται από έναν λόγιο μοναχό και ασκητή, με ήθος, παιδεία και πατερικό φρόνημα, τον οποίον σέβονταν οι πάντες την εποχή εκείνη και ο οποίος έζησε στα χρόνια εκείνα που οι κάτοικοι έβλεπαν τον επερχόμενο όλεθρο.

Το περιεχόμενο του λόγου αυτού αναλύεται στην επικεφαλίδα: «δια το πωλείσθαι καθ' εκάστην το του Χριστού σώμα και αίμα παρά των ούτω λεγομένων πνευματικών, και αγοράζεσθαι παρ' ημών, οίμοι! το ημέτερον γένος αφανισμώ παραδίδοται και Ισμαηλίταις περιπίπτει». Δηλαδή, το γένος αφανίζεται και πέφτει στους Ισμαηλίτες – Μωαμεθανούς, διότι πωλείται το σώμα και το αίμα του Χριστού από τους λεγομένους πνευματικούς και αγοράζεται από τους Χριστιανούς.

Στην αρχή του λόγου του ο Ιωσήφ Βρυέννιος εκφράζει την οδύνη του, αφού το γένος περιστοιχίζεται από δεινά, τα οποία, όπως λέγει, «δάκνει μου την καρδίαν, συγχεί τον νουν και οδυνά την ψυχήν». Κάνει λόγο για την «ολόσωμον πληγήν» και την «νόσον καθολικήν». Το γένος έχει περιπέσει σε ποικίλα πάθη και αμαρτίες. Όλοι οι Χριστιανοί έγιναν

«υπερήφανοι, αλαζόνες, φιλάργυροι, φίλαυτοι, αχάριστοι, απειθείς, λιποτάκται, ανόσιοι, αμετανόητοι, αδιάλλακτοι». Έγιναν οι άρχοντες κοινωνοί ανόμων, οι υπεύθυνοι άρπαγες, οι κριτές δωρολήπτες, οι μεσίτες ψευδείς, οι νεώτεροι ακόλαστοι, οι γηράσαντες μεθυσμένοι, οι αστοί εμπαικτες, οι χωρικοί άλαλοι, «και οι πάντες αχρείοι». Συγχρόνως με την γενική κατάπτωση των ανθρώπων χάθηκε «ευλαβής από της γης, εξέλιπε στοχαστής, ουχ εύρηται φρόνιμος». Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίον επέπεσαν εκ δυσμών και εξ ανατολών διάφοροι εχθροί και λυμαίνονται την αυτοκρατορία.

Στην συνέχεια αναφέρεται στο μεγαλύτερο αμάρτημα που έγινε στην ιστορία, δηλαδή την προδοσία του Ιούδα, η οποία συνίσταται στο «πωληθήναι τιμής και αγορασθήναι τον Κύριον», δηλαδή ο Ιούδας επώλησε τον Κύριο, τον Οποίον αγόρασαν οι Εβραίοι. Αυτό το ανοσιούργημα, όπως λέγει, γίνεται στις ημέρες μας, αφού οι πολλοί από τους λεγομένους πνευματικούς πωλούν τον Κύριο και «αγοράζει δε πας ο έχων αργύριον και βουλόμενος». Προφανώς πρόκειται για το ότι οι λεγόμενοι πνευματικοί χορηγούσαν άφεση αμαρτιών με την λήψη χρημάτων. Αλλά και πολλοί από τους ιερείς ασελγούν εν επιγνώσει, αφού και αυτοί διακατέχονται από αυτά τα πάθη και προσέρχονται να λειτουργούν στην σεβασμία Τράπεζα αναιδώς. Αναφέρεται διεξοδικώς στην κατάπτωση της Εκκλησίας, αφού οι ποιμένες έχουν απομακρυνθή από την διδασκαλία και τα όρια που είχαν θέσει οι Πατέρες. Αλλά και οι μοναχοί έχουν χάσει τον προορισμό τους και ασχολούνται με άλλα ζητήματα, αφού υπάρχουν μοναχοί «και τρία και πέντε, και επτά έχοντες αδελφάτα εκ διαφόρων αυτοίς αφεθέντα προσώπων».

Ο όρος «**αδελφάτο**» σημαίνει «επιτροπεία διευθύνουσα αγαθοεργόν κατάστημα» (Δημητράκου) που ανήκει στους Δήμους. Με γενική έννοια αδελφάτο είναι «σύλλογος, σωματείο με ιδιαίτερα στενούς δεσμούς μεταξύ των μελών του» η ακόμη «επιτροπή με διαχειριστικά καθήκοντα σε φιλανθρωπικά ιδρύματα, ναούς, νοσοκομεία» (Μπαμπινιώτης). Στην περίπτωση αυτή με τον όρο αδελφάτα μάλλον εννοούνται μερίδια της Μονής που παραλαμβάνουν και κατέχουν και οι εκτός της Μονής ζώντες μοναχοί που τα εκμεταλλεύονται, οπότε ένας τέτοιος μοναχός μάλλον πρέπει να καλήται «ληστής» και η ενέργεια αυτή «τόκος εστι, και τόκου χείρον, ιεροκαπηλία λεγόμενον», διότι κρατεί τα αδελφάτα των πτωχευόντων μοναστηρίων ενέχυρα για τόκο. Πρόκειται για αλλοίωση του μοναχισμού, ο οποίος έχασε την ησυχαστική παράδοση και μεταβλήθηκε σε υλική εκμετάλλευση των μοναστηριών.

Και αφού κάνει μεγάλη ανάλυση αυτής της καταστάσεως που παρατηρείται στους άρχοντες και τον λαό, τους Κληρικούς και τους μοναχούς, τους αστούς και τους χωρικούς, καταλήγει στον υπέροχο αυτόν και σημαντικό του λόγο σε μια ανακεφαλαίωση, στην οποία δίνει τις κατάλληλες συμβουλές για να αποφύγουν το κακό, το οποίο βλέπει καθαρά να έρχεται.

Λέγει ότι βλέποντας πριν σαράντα χρόνια να ερημώνονται οι πόλεις, να αφανίζονται οι χώρες, να καίγονται οι Εκκλησίες, να βεβηλώνονται τα άγια και να δίδονται τα ιερά σκεύη στα σκυλιά και «παν το ημέτερον γένος, δουλεία παραδιδόμενον και μαχαίρα», προσευχόταν στον Θεό να του αποκαλύψει για το που οφείλεται αυτή η εγκατάλειψη του λαού και «η τοσαύτη του Θεού αγανάκτησις καθ' ἡμῶν». Και μετά από πολλές προσευχές βρήκε ποιό είναι το αίτιο και θέλει να το αποκαλύψει, την ημέρα αυτή, ενώπιον των Βασιλέων και των αρχόντων και όλου του λαού, γιατί φοβάται, μήπως τιμωρηθῆ αν σιωπήσῃ. Και η αιτία της οργῆς του Θεού και της δικαίας Του αγανακτήσεως κατά των Ρωμαίων είναι «το πωλείσθαι καθ' ἑκάστην το του Χριστοῦ σῶμα και αἷμα, παρὰ των λεγομένων πνευματικῶν και αγοράζεσθαι προς υμῶν των χριστιανῶν».

Διαμαρτύρεται για το γεγονός αυτό και επικαλείται ως μάρτυρες τον χορό των αγίων και των αγγέλων. Ζητά από τους άρχοντες τον Κλήρο και τον λαό να μετανοήσουν και να επιστρέψουν στον Θεό για να γίνῃ «η του γένους ανάκλησις» και να είναι μαζί τους ο Θεός, γιατί διαφορετικά θα πάθουν χειρότερα από εκείνα που έπαθεν η παλαιά Ιερουσαλήμ, που κυριεύθηκε από τους εχθρούς. Σαφώς εδώ αναφέρεται στην πτώση της Κωνσταντινουπόλεως, της νέας Ιερουσαλήμ. Ζητά από τους κατοίκους να μετανοήσουν, γιατί αν δεν γίνῃ αυτό, η καταστροφή θα είναι τόσο μεγάλη που όλα τα έθνη και οι μέλλουσες γενεές θα λένε σε παρόμοιες περιπτώσεις: «μη πάθοιμεν ὡς οἱ Ρωμαῖοι πεπόνθασιν». Εδώ πρέπει να παρατηρηθῆ ότι παραμονές της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως και της Αυτοκρατορίας οι κάτοικοί της δεν λέγονταν Βυζαντινοί -που ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε αργότερα από τους Φράγκους- αλλά Ρωμαῖοι.

Δεν αρκείται, όμως, ο Ιωσήφ Βρυέννιος σε γενικές προτροπές για μετάνοια, αλλά την συγκεκριμενοποιεί και με αυτόν τον τρόπο αναλύει στην πραγματικότητα τι θα πῃ να πωλούν το σῶμα και το αἷμα του Χριστοῦ, δηλαδή αναφέρεται στην ανάξια μετάληψη του σώματος και του αίματος του Χριστοῦ, την τέλεση διαφόρων αμαρτιῶν από Κληρικούς, μοναχούς και λαϊκούς, τις οποίες δεν εξομολογούνται και την προδοσία

της πίστεως. Με αυτούς τους τρόπους γίνεται ασέβεια στο Σώμα του Χριστού, την Εκκλησία. Δίνει τέσσερεις συμβουλές και κατευθύνσεις μετανοίας.

Η πρώτη είναι οι πνευματικοί να μη λαμβάνουν χρήματα από τους εξομολογούμενους. Η δεύτερη συμβουλή είναι να μη κρατούν οι Ιερείς ενέχυρα για τόκους, να μη λαμβάνη κάποιος μοναχός η μονάστρια τόκους, ούτε οι εκτός της Μονής να κρατούν αδελφάτα πάνω από δύο ο καθένας και μετά παρέλευση δέκα χρόνων, και να μη κοινωνή κανείς των αχράντων μυστηρίων από εκείνους που είναι τελώνες και άδικοι, αν δεν αποκαταστήση και επιστρέψη το αδίκημα. Η τρίτη συμβουλή είναι να μη κοινωνή κανείς από του σώματος και του αίματος του Χριστού, «της αμαρτίας έτι ενεργουμένης» -αν δεν έχη μετανοήσει και δεν ελευθερώθηκε από την αμαρτία- εκτός και εάν μετά την εξομολόγηση είναι βαριά ασθενής προς θάνατον. Και η τέταρτη συμβουλή είναι «μηδείς ιερέων τοις δυσσεβούσιν ιερεύσι συλλειτουργή (εννοεί τους λατίνους και λατινόφρονας) μηδέ τις των κοσμικών αυτούς εκδική».

Και επειδή μερικοί ισχυρίζονταν ότι πριν αποθάνη κανείς θα έπρεπε να κοινωνήση χωρίς τις αναγκαίες προϋποθέσεις, ο Ιωσήφ Βρυένιος λέγει ότι κανένας δεν πήγε στην Κόλαση, επειδή δεν πρόλαβε να κοινωνήση των Αχράντων Μυστηρίων, την τελευταία στιγμή -εννοείται αφού ζούσε σε μετάνοια μέσα στην Εκκλησία- αλλά μύριοι κολάσθηκαν «δια το αναξίως μεταλαβείν». Γι' αυτό συνιστά στους Χριστιανούς να εξομολογούνται και να τηρούν τον χρόνο αποχής από την Θεία Κοινωνία που θα επιβληθή από τον πνευματικό για την θεραπεία κάθε αμαρτήματος.

Επίσης, μετά βεβαιότητος λέγει: «κρείσσων γαρ η αποχή τούτου μετ' ευλαβείας και φόβου, ήπερ η μετάληψις μετά τόλμης και αναξιότητος, πίστευσον».

Είναι σημαντικός αυτός ο λόγος του μεγάλου διδασκάλου του γένους μας πριν την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως που δείχνει ποιά είναι τα πνευματικά αίτια της πτώσεως της Βασιλευούσης των πόλεων και ποιά πρέπει να είναι η αληθινή ζωή των Κληρικών και Χριστιανών που θέλουν να είναι και να λέγωνται ορθόδοξοι Χριστιανοί.

Τα διάφορα δεινά έχουν κυρίως και προ παντός πνευματικά αίτια, έστω κι αν δεν θέλουμε να τα εντοπίζουμε. Δεν πρέπει να παραμένουμε μόνον σε πολιτικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς παράγοντες, αλλά θα πρέπει να βλέπουμε και την πνευματική διάσταση του θέματος, αφού ο Θεός διευθύνει την ιστορία. Άλλωστε η χιλιόχρονη Ρωμαϊκή - Βυζαντινή Αυτοκρατορία διατηρήθηκε τόσα χρόνια, γιατί βίωνε την ορθόδοξη πίστη, αφού το πρότυπό της, κατά βάση, ήταν ο αγιασμός και η συμμετοχή στην δόξα του Θεού.

Επίσης, από τον προφητικό και πατερικό αυτόν λόγο του Ιωσήφ Βρυεννίου φαίνεται ότι πρέπει να μάθουμε «πως δει εν οίκω Θεού αναστρέφεσθαι ήτις εστιν εκκλησία Θεού ζώντος, στύλος και έδραιωμα της αληθείας» (Α' Τιμ. γ , 15). Αυτό αναφέρεται στον κατάλληλο τρόπο προσελεύσεως στα άγια Μυστήρια, στην προσπάθεια να τηρούμε τις εντολές του Χριστού στην καθημερινή μας ζωή, και στον αγώνα να διατηρούμε ανόθευτη την ορθόδοξη πίστη.

Αυτοί οι λόγοι του Ιωσήφ Βρυεννίου αναφέρονται και σε μας, αφού τόσο στην εθνική, όσο και στην οικογενειακή και προσωπική μας ζωή, πρέπει να στηριζόμαστε σε πνευματικά θεμέλια. Τα χωρία «μακάριος ο λαός ου εστι βοηθός Κύριος ο Θεός αυτού» και «μακάριοι πάντες οι φοβούμενοι τον Κύριον» έχουν πνευματική εφαρμογή και συνιστούν τον λεγόμενο πνευματικό νόμο. Εάν ζούμε απρεπώς, τότε ο Θεός προς παιδαγωγία και από αγάπη επιτρέπει διάφορα δεινά για να μετανοήσουμε.

Ο προφητικός λόγος του διδασκάλου του γένους μας Ιωσήφ Βρυεννίου είναι επίκαιρος.

Αυτόπτες μάρτυρες της αλώσεως του 1453: Τέσσαρες αντιπροσωπευτικές περιπτώσεις

Παναγιώτη Γ. Αντωνόπουλου- Παναγιώτη Κ. Μαγκάφα,

Αυτόπτες μάρτυρες της αλώσεως του 1453: Τέσσαρες αντιπροσωπευτικές Περιπτώσεις (1).

Η απόφαση του Μωάμεθ του Β' να πολιορκήσει την 'νοιξη του 1453 την Κωνσταντινούπολη οδήγησε χιλιάδες ανθρώπους από διάφορες φυλές και γένη να ζήσουν το ιστορικό αυτό γεγονός πολεμώντας μέσα και έξω από τα τείχη της πόλης των πόλεων (2). Είναι γνωστό πως στο στρατό του σουλτάνου εκτός των Οθωμανών υπηρετούσαν Σέρβοι, Ούγγροι, Αλβανοί, ακόμη και Ρώσοι και Έλληνες, οι περισσότεροι χριστιανοί στο θρήσκευμα. Αντίστοιχα οι υπερασπιστές της Πόλεως δεν ήσαν μόνο Βυζαντινοί, αλλά και ένας αριθμός Δυτικών, Ιταλών περισσότερο, και κάποιων Βαλκάνιων, Σέρβων και Ούγγρων κυρίως.

Στο άρθρο αυτό καταβάλλεται προσπάθεια να εξετασθεί συγκριτικά ένας κατά την κρίση μας ενδεικτικός αριθμός γραπτών μαρτυριών ανθρώπων που έζησαν και κατέγραψαν οι ίδιοι τα γεγονότα της πολιορκίας και της αλώσεως (3). Βασικός στόχος υπήρξε η ανάδειξη των ιδιαιτέρων οπτικών των μαρτυριών αυτών, της διαφορετικότητάς τους και των αναπάντεχων ταυτίσεων, τουλάχιστον όσων δεν οφείλονται σε τυχαίους παράγοντες ή κοινώς παραδεκτά γεγονότα.

Αυτόπτες της αλώσεως

Δύο Βυζαντινοί, ο Γεννάδιος (Γεώργιος) Σχολάριος (1405 -1472) και ο Γεώργιος Σφραντζής (1401-1477), ήσαν οι ίδιοι παρόντες στα γεγονότα και έγραψαν για την άλωση (4). Και οι δύο μας είναι αρκετά γνωστοί. Ο πρώτος ως ηγέτης των ανθενωτικών της εποχής του και μετέπειτα Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ο άλλος ως σπουδαίος Βυζαντινός αξιωματούχος. Από την πλευρά των λαών της Βαλκανικής και της ανατολικής Ευρώπης τα γεγονότα έζησαν από κοντά ο Μιχαήλ Κωνσταντίνοβιτς από την Οστρόβιτσα της Σερβίας, ο οποίος και έγραψε μια σύντομη αφήγηση για την άλωση της Πόλης, και ο Ρώσος Νέστορας Ισκενδέρης. Και οι δύο συνέβη να υπηρετούν στο στρατό του σουλτάνου.

Περισσότεροι αριθμητικά είναι οι Δυτικοί αυτόπτες μάρτυρες που κατέγραψαν τα γεγονότα της αλώσεως. Ο Βενετός ευπατρίδης Νικολό Μπάρμπαρο (Nicolo Barbaro) έφτασε στην Κωνσταντινούπολη, ως ναυτικός ιατρός σε μια βενετική γαλέρα, λίγο πριν αρχίσει η πολιορκία της από τους Οθωμανούς. Στο Ημερολόγιό του καταγράφει καθημερινά και με μεγάλη χρονολογική ακρίβεια σχεδόν όλες τις εξελίξεις. Ιταλός ήταν και ο Γενουάτης *rotest* à της αυτόνομης πόλης του Γαλατά στο Πέραν. Ο Angelo Giovanni Lomellino λίγες ημέρες μετά την άλωση της Πόλεως συνέταξε μian έκθεση προς την γενουατική κυβέρνηση, απ' όπου αντλούμε πληροφορίες για την παράδοση του Γαλατά στους Οθωμανούς, αλλά και για την πτώση της Πόλεως. Επίσης Γενουάτης στην κατάγωγή ήταν ο Λατίνος αρχιεπίσκοπος της Μυτιλήνης Λεονάρδος, ο οποίος γεννήθηκε το 1395/6 στη Χίο. Στις 16 Αυγούστου του 1453 ο Λεονάρδος απηύθυνε στα λατινικά μian επιστολή στον Πάπα Νικόλαο V, όπου με τρόπο ψυχρό αλλά λεπτομερή καταγράφει τα γενόμενα στην Κωνσταντινούπολη. Με αφορμή την άλωση έγραψε τέσσαρες επιστολές στα λατινικά και ο Καρδινάλιος Ισίδωρος, δύο προς τον Πάπα Νικόλαο V, μία προς τον συμπατριώτη του Καρδινάλιο Βησσαρίωνα και μία προς το χριστεπώνυμον πλήρωμα. Ο Ισίδωρος, Βυζαντινός και ο ίδιος, είχε έρθει στην Κωνσταντινούπολη περί τα τέλη Οκτωβρίου του 1452 προκειμένου να παραστεί ως παπικός λεγάτος στην ενωτική λειτουργία που θα ελάμβανε χώρα στις 12 Δεκεμβρίου στην Αγία Σοφία. Έσσοнос σημασίας ιστορικές αφηγήσεις μας έχουν αφήσει πέντε ακόμη Δυτικοί, μάρτυρες οι ίδιοι των γεγονότων, ο ηγούμενος της Μονής των Φραγκισκανών μοναχών στην Κωνσταντινούπολη, ο Φλωρεντινός στρατιωτικός Telaldi, οι Γενουάτες Modaldo και Cristoforo Richerio, καθώς και ο λόγιος της Μπρέσια Umberto Puscus.

Πολύ λίγο χρήσιμες μας είναι οι μαρτυρίες των Οθωμανών. Τόσο ο Ασίκ Πασαζαντέ, όσο και οι Τουρσούν Μπέη και Νεσρή, στις αφηγήσεις τους παρουσιάζουν επιγραμματικά την πολιορκία και την άλωση. Βρίσκουν περισσότερο ενδιαφέρον στην περιγραφή του πολιτικού κλίματος στην αυλή του σουλτάνου και των ραδιουργιών διαφόρων Οθωμανών αξιωματούχων.

Από τις μαρτυρίες αυτοπτών που κατεγράφησαν έως αυτού του σημείου κάποιες παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον ιστορικό της πολιορκίας. Έτσι, η...επί τη αλώσει της Πόλεως και τη παραιτήσει της αρχιερωσύνης επιστολή του Σχολαρίου, που προσεγγίζει τα γεγονότα με θεολογίζουσα διάθεση, το σύντομο και γενικόλογο έργο του Μιχαήλ Κωνσταντίνοβιτς, η απολογητική αναφορά του Angelo Giovanni Lomellino και οι πολύ σύντομες, αν και γραμμένες με σοβαρότητα, επιστολές του Καρδινάλιου Ισιδώρου δεν θα μας απασχολήσουν εδώ. Αντίθετα θα εξετάσουμε το Χρονικόν του Σφραντζή, που ως μαρτυρία ανθρώπου ο οποίος έζησε τα γεγονότα δίπλα στον τελευταίο αυτοκράτορα είναι πολύτιμο, το έργο του Νέστορος Ισκενδέρη, που μας δίνει μια πιο αντιπροσωπευτική εικόνα των ανθρώπων που βρέθηκαν ακούσια με το μέρος των επιτιθεμένων, το ημερολόγιο του Νικολό Μπάρμπαρο, που αποτελεί την εκτενέστερη και πλέον αντικειμενική δυτική μαρτυρία της πολιορκίας, και βεβαίως την επιστολή του ιδιόρρυθμου Λεονάρδου του Χίου, που είναι πολύτιμη διότι μας δίδει την οπτική γωνία ενός σκληρού παπικού αρχιερέα αρκετά ψυχρού προς το σχισματικό Βυζάντιο.

Το Ρωσικό Χρονικό

Το σλαβικό χρονικό, που έγινε γνωστό ως Ρωσικό Χρονικό, απόδόθηκε σε κάποιον Νέστορα Ισκενδέρη (Nestor Iskander ή Iskender), του οποίου η ύπαρξη ως ιστορικού προσώπου αμφισβητήθηκε έντονα. Στον κολοφώνα του παλαιότερου χειρογράφου του Ρωσικού Χρονικού, στον κωδ. αρ. 773 της Λαύρας του Αγίου Σεργίου στη Ρωσία, που χρονολογείται στις αρχές του ΙΣΤ' αιώνα, υπάρχει μικρό βιογραφικό σημείωμα του συγγραφέα. Αν το σημείωμα αυτό ισχύει, τότε ο συγγραφέας του λεγομένου Ρωσικού Χρονικού ήταν κάποιος χριστιανός ρωσικής πιθανόν καταγωγής, που κατά δήλωσή του τον είχαν απαγάγει σε μικρή ηλικία οι Οθωμανοί και τον εξισλάμισαν παρά τη θέλησή του (5).

Ο Νέστορας Ισκενδέρης υπηρέτησε στο στράτευμα του σουλτάνου ως μωαμεθανός και έλαβε μέρος σε πολλές εκστρατείες και στην πολιορκία της Πόλης. Έννοια του ήταν να αποφεύγει να λαμβάνει μέρος

στις φονικές μάχες μεταχειριζόμενος διάφορα τεχνάσματα. Σκοπός του ήταν να αποφύγει το θάνατο και να βρει μελλοντικά την ευκαιρία να γίνει και πάλι χριστιανός. Φαίνεται πως την επιδίωξή του αυτή κάποτε την έκανε πράξη και διέφυγε προς τη Ρωσία, όπου και κυκλοφορήθηκε η αφήγησή του. Ο Ισκενδέρης, όπως ο ίδιος λέει, κρυφοσημείωνε από το σουλτανικό στρατόπεδο τα τεκταινόμενα περί την Πόλη και μετά την άλωση είχε την ευκαιρία να εμπλουτίσει τις σημειώσεις του και με πληροφορίες από πρώην υπερασπιστές της που είχαν επιβιώσει.

Το Ρωσικό Χρονικό του Νέστορα Ισκενδέρη είναι ένα αρκετά εκτενές κείμενο. Σκοπός του είναι να καταγράψει τα της πολιορκίας και της αλώσεως (6). Στην αρχή μας παρουσιάζει την ιστορία της ίδρυσης της Κωνσταντινουπόλεως από τον Μέγα Κωνσταντίνο και στη συνέχεια αρχίζει η λεπτομερής περιγραφή της πολιορκίας και κυρίως των μαχών και των εφόδων. Περιγράφονται τα τραγικά γεγονότα της αλώσεως και οι λεηλασίες που ακολούθησαν, κατόπιν η είσοδος του Μωάμεθ στην Πόλη, η μετατροπή της Αγίας Σοφίας σε ισλαμικό τέμενος και η τύχη του νεκρού του τελευταίου αυτοκράτορα. Η αφήγηση κλείνει με την παράθεση χρησμών για την ανάκτηση της Πόλεως και το διωγμό των Οθωμανών και με το σύντομο βιογραφικό σημείωμα του Ισκενδέρη.

Το κείμενο έχει γραφεί στη ρωσική γλώσσα της εποχής του και πρέπει να υπέστη λόγω επεξεργασία περί το 1480. Ελληνικές και τουρκικές λέξεις ή φράσεις απαντούν ωστόσο στο κείμενο, που έχει γραφεί γενικότερα σε ύφος απλοϊκό. Ο Ισκενδέρης μας παρουσιάζει τα γεγονότα τοποθετη-μένα σε χρονολογική σειρά, που όμως δεν φαίνεται να είναι ικανοποιητικά ακριβής. Από το βιογραφικό σημείωμα στο τέλος του έργου του φαίνεται πως κρατούσε κάθε μέρα σημειώσεις στις οποίες αργότερα έδωσε τη μορφή ενιαίου κειμένου.

Ο ίδιος ο Ισκενδέρης φαίνεται πως είναι πιστός χριστιανός και έχει φόβον Θεού. Στο πολλές φορές αινιγματικό κείμενό του παραθέτει συνεχώς από την αρχή χρησμούς και θρύλους. Ο Μέγας Κωνσταντίνος στην ίδρυση της Κωνσταντινουπόλεως βλέπει έναν αετό να συμπλέκεται με ένα φίδι και οι σοφοί της αυτοκρατορίας του εξηγούν το σημείο. Ακόμη κατά τη διάρκεια της πολιορκίας αναφέρονται δύο αρνητικά για τους Βυζαντινούς σημεία. Στις 24 Μαΐου μεγάλη πύρινη φλόγα βγαίνει από τα παράθυρα του τρούλου της Αγίας Σοφίας και ανεβαίνει για να χαθεί στους ουρανούς. Και την τελευταία νύχτα ζοφερό σκοτάδι σκεπάζει την Πόλη και για πολύ ώρα βρέχει μεγάλες κατακόκκινες στάλες βροχής.

Ακόμη στο τέλος του κειμένου γίνεται ικανή αναφορά στους χρησμούς για το ξανθό γένος, που θα απαλλάξει την Πόλη από τους άπιστους.

Η αφήγηση του Ισκενδέρη είναι πολύ ζωντανή. Οι περιγραφές των συγκρούσεων θυμίζουν σε πολλά σημεία τις στερεότυπα επαναλαμβανόμενες ομηρικές περιγραφές μαχών, ενώ παρουσιάζονται ήρωες και των δύο πλευρών. Ιδιαίτερο θαυμασμό είναι εμφανές πως τρέφει ο συγγραφέας για τον Ιουστινιάνη. Ενώ ως φανταστικοί πρωταγωνιστές των εντός της Πόλεως διαδραματιζομένων φαίνονται στο κείμενο ένας Πατριάρχης καθώς και μία αυτοκράτειρα. Κατά τα άλλα η δραματική περιγραφή του Ισκενδέρη εμπλουτίζεται από ολόκληρες προσευχές και θρήνους του αυτοκράτορα, των αξιωματούχων, του Πατριάρχη και του κλήρου, της αυτοκράτειρας και των γυναικών της αυλής, των κατοίκων της Πόλεως, που παρουσιάζονται αντιθετικά με τις προσευχές των Οθωμανών. Επιπλέον συναισθηματικά φορτισμένη είναι η περιγραφή της εισόδου του σουλτάνου στην Αγία Σοφία και η εύρεση της κεφαλής του νεκρού αυτοκράτορα.

Ο Ισκενδέρης αναφέρει και περιγράφει στο έργο του τις πολιορκητικές μηχανές των Οθωμανών και κυρίως την ουγγρική μπομπάρδα. Αναφέρεται συγκεκριμένα σε κανόνια. Υπονοεί πως αντίστοιχα μικρότερα κανόνια διέθεταν και οι Βυζαντινοί. Όμως προς έκπληξη του αναγνώστη δεν αναφέρει τίποτε για τη διάβαση των πλοίων του σουλτάνου μέσω του Γαλατά από το Βόσπορο στον Κεράτιο. Σαφώς το Ρωσικό Χρονικό δεν μπορεί να αποτελέσει πηγή αξιόπιστη για τα εντός της Πόλεως. Αποτελεί όμως πηγή εν πολλοίς πολύτιμη για το οθωμανικό στρατόπεδο, με τις τόσες λεπτομέρειες που μας παραδίδει για τις θέσεις του στρατεύματος, τον οπλισμό, τις εφόδους και το κλίμα που επικρατούσε στις τάξεις των επιτιθεμένων (7).

Το Χρονικόν του Σφραντζή

Ο Γεώργιος Σφραντζής (8) γεννήθηκε στην Πόλη στις 30 Απριλίου του 1401. Διετέλεσε γραμματεύς του Μανουήλ Β' και έπειτα σύμβουλος του Κωνσταντίνου Δράγαση -Παλαιολόγου, με τον οποίο υπήρξε και φίλος. Από το έργο του φαίνεται πως δεν ευνοούσε την Ένωση των Εκκλησιών, ωστόσο υποστήριξε πιστά την πολιτική των αυτοκρατόρων των οποίων υπήρξε σύμβουλος. Μετά την άλωση αιχμαλωτίσθηκε μαζί με την οικογένειά του από τους Οθωμανούς και με δυσκολία απελευθερώθηκε. Κατέφυγε στην Πελοπόννησο και μετά το 1460 αναχώρησε με το δεσπότη Θωμά Παλαιολόγο για την Κέρκυρα. Εκεί μένει και το 1468

κήρεται μοναχός Γρηγόριος. Πεθαίνει μετά το 1477, οπότε και τελειώνει η αφήγηση του χρονικού του. Το ιστορικό έργο του καλύπτει τα τελευταία χρόνια του Βυζαντίου και τα χρόνια αμέσως μετά την άλωση (9). Το χρονικό του Γεωργίου Σφραντζή μας παραδόθηκε σε δύο μορφές, το *Chronikon Minus* και το *Chronikon Majus*. Στο *Chronikon Minus* ο Σφραντζής αφηγείται ουσιαστικά με συντομία τη ζωή του, δηλαδή το χρονικό διάστημα από το 1413 ως το 1477. Το *Chronikon Majus*, πολύ μεγαλύτερο σε έκταση από το *Minus*, είναι ουσιαστικά το ιστορικό του οίκου των Παλαιολόγων. Η έρευνα απέδειξε ότι το *Majus* είναι σε πολύ μεγάλο βαθμό προϊόν νόθευσης κυρίως από το μητροπολίτη Μονεμβασίας Μακάριο Μελισσηνό (μέσα ΙΣΤ'-αρχές ΙΖ'αι.), αλλά και από άλλους (10). Έτσι μετά βεβαιότητας μπορούμε να αποδώσουμε στο Σφραντζή μόνο το χρονικό *Minus*.

Στο *Minus* τα ιστορικά της αλώσεως περιγράφονται πολύ συνοπτικά και σε γλώσσα πολύ κοντά στη δημόδη ελληνική της εποχής. Το ύφος είναι εύκολο και χωρίς ιδιαίτερες αξιώσεις. Ο Σφραντζής αναφέρεται αρχικά στις προετοιμασίες του σουλτάνου και στην έναρξη της πολιορκίας και απαριθμεί τις δυνάμεις των αντιπάλων. Έπειτα αναφέρεται απευθείας στα γεγονότα της αλώσεως και του θανάτου του αυτοκράτορα, καθώς ακροθιγώς και στις προσωπικές του περιπέτειες. Ακολουθεί ένα εκτενέστερο τμήμα της αφήγησης, όπου ο Σφραντζής ερευνά τα αίτια της αλώσεως και στοιχειοθετεί κατηγορίες κατά παλαιών συμμάχων της αυτοκρατορίας. Τις των Χριστιανών ή τάχα του βασιλέως της Τραπεζούντος ή των Βλάχων ή των Ιβήρων απέστειλαν ένα οβολόν ή ένα άνθρωπον εις βοήθειαν ή φανερώς ή κρυφίως; διερωτάται κάπου (11) χαρακτηριστικά. Τέλος ο Σφραντζής αναφέρεται στις απέλπιδες προσπάθειες του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου από την ημέρα που ανέβηκε στο θρόνο προκειμένου να αποτραπεί το χειρότερο.

Φαίνεται πως ο Σφραντζής, παρά τις υψηλές ευθύνες που συνεπαγόταν η θέση του, έβρισκε το χρόνο να κρατά σημειώσεις κατά τη διάρκεια της πολιορκίας, τις οποίες πιθανόν έχασε όταν αιχμαλωτίσθηκε. Έτσι εξηγείται το γεγονός ότι το έργο του δεν διακρίνεται από εξαιρετική χρονολογική ακρίβεια. Ως αυλικός έχει και αυτός τις προσωπικές προκαταλήψεις του και τρέφει εμφανώς αντιπάθειες, όπως για παράδειγμα για το πρόσωπο του Μέγα Δούκα Λουκά Νοταρά. Ο Σφραντζής επιμένει ιδιαίτερα στην καταγραφή του ρόλου και της πολιτικής του τελευταίου αυτοκράτορα, ενώ γενικά το κείμενό του χαρακτηρίζεται από απόλυτο σεβασμό στη μνήμη του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, αλλά και από πα-

ράπονο για την κατάληξη των γεγονότων. Κατά τα λοιπά η αφήγησή του μπορεί να χαρακτηριστεί τίμια, αρκετά ζωντανή και πειστική.

Το Ημερολόγιο του Νικολό Μπάρμπαρο.

Ο Νικολό Μπάρμπαρο κατέγραψε τα ιστορικά της αλώσεως στο Ημερολόγιό του, το οποίο μας παραδίδεται επεξεργασμένο από τον ίδιο μετά την άλωση υπό τον τίτλο *Giornale dell' assedio di Costantinopoli* (12). Το κείμενο, που είναι αρκετά εκτενές, είναι γραμμένο στη βενετική διάλεκτο της εποχής (13). Στο έργο απαντούν συχνά και λέξεις ελληνικές ή τουρκικές. Το γλωσσικό ύφος είναι απλό και οι εικόνες αρκετά ζωντανές. Ο Νικολό Μπάρμπαρο κρατούσε λεπτομερείς σημειώσεις σχεδόν μέρα παρά μέρα και έτσι είναι αρκετά ακριβής στις ημερομηνίες που μας παραδίδει. Στο κείμενό του τα αφορώντα στην πολιορκία αρχίζουν με τις προετοιμασίες των δύο μερών και συνεχίζονται με την περιγραφή της έναρξης των πρώτων αψιμαχιών, των μαχών και των εφόδων. Η άλωση δίδεται επιγραμματικά, ενώ αναφέρονται αρκετά για τις μετά την άλωση βιαιότητες και την προσπάθεια των Δυτικών και δη των Βενετών να διαφύγουν. Το Ημερολόγιο κλείνει με ένα σημείωμα του συγγραφέα με στοιχειώδεις πληροφορίες για τον ίδιο και για το έργο του (14) και δύο παραγράφους με πληροφορίες για κάποια γεγονότα μετά την άλωση, όπως την τραγική κατάληξη ενός *gran baron greco* - μάλλον του Λουκά Νοταρά.

Ο Μπάρμπαρο φωτίζει ιδιαίτερα στην περιγραφή του τα όσα διαδραματίστηκαν στη θάλασσα. Περιγράφει με λεπτομέρεια τις κινήσεις των αντιπάλων στόλων, την αλυσό (*cadena*) που έφραζε την είσοδο του Κερατίου, τη διαπεραίωση τμήματος του οθωμανικού στόλου από το Βόσπορο στον Κεράτιο. Ακόμη αναφέρεται εκτενώς στα κανόνια του στρατού του σουλτάνου, στους συνεχείς βομβαρδισμούς της Πόλης και, όπως είναι φυσικό, στη μεγάλη και εντυπωσιακή μπομπάρδα (*bombarda grossa*) ιδιαιτέρως. Μεγάλο μέρος της αφήγησής του αφιερώνει ο Μπάρμπαρο στους Δυτικούς υπερασπιστές της Πόλεως, στην έλευση του άρχοντα Ιουστινιάνη (*Zuan Zustignan Zenovexe*), στις θέσεις που ανέλαβαν να υπερασπισθούν οι Βενετοί ευγενείς, στο φόβο που ένοιωθαν όλοι οι Δυτικοί για τα πλοία τους (*una gran paura [per] la nostra armada*), αλλά και αντιμετωπίζοντας τους άγριους γενίτσαρους (*janissari*), καθώς επίσης και στις προσπάθειες των Δυτικών να διαφύγουν μετά την άλωση.

Σε αρκετά σημεία φαίνεται η αντιπάθεια του Μπάρμπαρο για τους Γενουάτες. Χα ρακτηριστικά τους αποκαλεί *i Zenovexi de Pera, nemigi de*

la fede cristiana και i maledetti Zenovexi de Pera rebeli de la fede cristiana. Ενδιαφέρουσες είναι και οι προσφωνήσεις των δύο πρωταγωνιστών της πολιορκίας. Ο σουλτάνος αποκαλείται με κάποια ειρωνία signor Turco ή απαξιωτικά perfido Turco και Turco pagan, ενώ ο Βυζαντινός αυτοκράτορας serenissimo imperador Constantin. Και ο Μπάρμπαρο, όπως και όλες οι πηγές για την άλωση, αναφέρεται σε μεγάλο αριθμό προφητειών (profetie), αλλά και σε ένα θαυμαστό σημείο της σελήνης (mirabel segnal in zielo), καθώς βεβαίως και στις προσευχές και των δύο πλευρών: Ma lor pagani tuto el zorno e tuta la notte non fexe mai altro che pregar el suo Macometo και e nui cristiani, tuto el di e la notte, pregavamo Dio con la sua mare Madona santa Maria e tuti santi e sante che xe in cielo.

Η επιστολή του Λεονάρδου της Χίου

Πολύτιμη ως μαρτυρία είναι και η επιστολή του Λεονάρδου του Χίου (1395/6-1459) (15). Είναι ένα αρκετά μεγάλο και μεστό κείμενο, γραμμένο με πυκνότητα και δομή στη λατινική γλώσσα που χρησιμοποιούσε η ρωμαιοκαθολική Εκκλησία τότε. Στην επιστολή ο Λεονάρδος απευθύνεται στον Πάπα Νικόλαο V (ad beatissimum dominum nostrum Nicolaum papam quintum). Αρχικά εξηγεί τους λόγους που τον ώθησαν να συγγραφεί αυτή την επιστολή. Ακολουθώντας παραθέτει κάποια επικριτικά σχόλια για τους βασικότερους πρωταγωνιστές των γεγονότων με βάση τη συμπεριφορά τους στο ζήτημα της Ενώσεως των Εκκλησιών (unione Graecorum), για το οποίο άλλωστε είχε και ο ίδιος βρεθεί κατά τις κρίσιμες εκείνες στιγμές στην Κωνσταντινούπολη. Το τμήμα της επιστολής όπου περιγράφονται με πλήθος λεπτομέρειες τα γεγονότα είναι και το μεγαλύτερο. Η επιστολή κλείνει με την περιγραφή της άλωσης, των λεηλασιών και των πράξεων ιεροσυλίας, την αναφορά στο τραγικό τέλος της οικογένειας του Λουκά Νοταρά και την κατάληξη της πόλεως του Πέραν.

Η επιστολή του Λεονάρδου διαφέρει σαφώς σε αρκετά σημεία από τις άλλες μαρτυρίες αυτοπτών, που εξετάσαμε ως τώρα (16). Ο Λατίνος αρχιεπίσκοπος της Μυτιλήνης (17) δεν ενδιαφέρεται τόσο για τον ακριβή χρόνο που έλαβε χώρα το κάθε περιστατικό που καταγράφει. Αναφέρει όμως κάποιες ημερομηνίες σημαντικές για τη λειτουργία της αφήγησής του. Ο αναγνώστης δεν συναντά στο κείμενό του τις αναφορές των άλλων σε θρύλους, μύθους ή δεισιδαιμονικές εξηγήσεις ουρανίων σημείων. Αναφέρεται μόνον ένα ουράνιο φαινόμενο, που οι αντιμα-

χόμενοι το εξέλαβαν ως σημείο. Δεν υπάρχουν συνεχείς και εκτενείς περιγραφές των προσευχών και λιτανειών στην Πόλη. Μόνο μία αναφορά με θαυμασμό στην ευσέβεια των Οθωμανών: *Nos tantam religionem admirati* και στο παράξενο είδος της προσευχής τους.

Ο Λεονάρδος μας παραδίδει μεγάλο αριθμό ονομάτων μαχητών και από τις δύο πλευρές. Χαρακτηριστικό παράδειγμα οι *Theodorus Caristino*, *Theophilus Graecus Palaeologo*, *Chirluca* από τους Βυζαντινούς, οι *Mauritius Cataneus*, *Catarinus Contareno*, *Hieronimus Italianus*, *Leonardus de Langasco* από τους Δυτικούς, οι *Zaganus*, *Calilbasciae*, *Thuracan* από τους Οθωμανούς. Στην επιστολή περιγράφονται με λεπτομέρεια όλα σχεδόν τα γεγονότα, χωρίς να παρατίθενται περιττές, στερεότυπες εκτενείς περιγραφές μαχών ή εφόδων.

Όπως και ο Μπάρμπαρο, έτσι και ο Λεονάρδος αφιερώνει ικανό μέρος της αφήγησής του στα διαδραματιζόμενα στη θάλασσα. Και βεβαίως δεν του διαφεύγει η άλυσος του Κερατίου και οι επιτυχείς επιχειρήσεις των πλοίων των αμυνόμενων ή η διαπεραίωση των πλοίων του σουλτάνου στον Κεράτιο. Παράλληλα αναφέρεται στους βομβαρδισμούς της Πόλης και στην μεγάλη μπομπάρδα, στα λαγούμια που έσκαβαν επιτιθέμενοι και αμυνόμενοι κάτω από τα τείχη της Πόλεως, στις θέσεις που είχαν υπ' ευθύνη τους οι διάφοροι ευγενείς και, όπως όλοι, στον ηρωισμό του Ιουστινιάνη (*Johannes Longus de Justinianorum*).

Στο ίδιο κείμενο ο Λεονάρδος δεν διστάζει να επιρρίψει ευθύνες στον Ισίδωρο, τον Γεννάδιο, τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο και τα μέλη της συγκλήτου για την αποτυχία της Ενώσεως των Εκκλησιών. Αναφέρεται με δέος και θαυμασμό στην πολεμική μηχανή και ανδρεία των Οθωμανών και δη των γενιτσάρων (*genizari*). Παρουσιάζει τους Γενουάτες του Πέραν ως δειλούς. Ψέγει τον Ιουστινιάνη, γιατί επέλεξε έναν κοινό θάνατο λίγο μετά την άλωση, αντί να παραμείνει στη θέση του και να πεθάνει ως ήρωας, και εντέλει αποδίδει κάθε αρνητική εξέλιξη στην ανικανότητα των Βυζαντινών και την οργή του Θεού για τις αμαρτίες τους (*Deus misit Mehemet... Christianorum capitale hostem*).

Συμπεράσματα

Κάθε μία περίπτωση εκ των τεσσάρων αυτοπτών των οποίων οι περιπτώσεις εν συντομία εξετάστηκαν αντιπροσωπεύει με τρόπο αυθεντικό ένα διαφορετικό κόσμο. Ο Ισκενδέρης γράφει ως απλός άνθρωπος σχεδόν αιχμάλωτος των Οθωμανών. Βλέπει να εξελίσσεται

εμπρός του ένα ιστορικό γεγονός ιδιαίτερης σημασίας και αισθάνεται την υποχρέωση να το καταγράψει. Η περιγραφή του δείχνει έλλειψη δόλου και καθαρή ματιά, αλλά και απλοϊκή δεισιδαιμονία. Ο Σφραντζής, αυλικός και έμπειρος πολιτικός, με αίσθημα πικρίας προσπαθεί να εντοπίσει στην πολιτική και τη διπλωματία τα αίτια της αλώσεως. Νοσταλγεί το νεκρό αυτοκράτορα του και την αυτοκρατορία του και σε μια προσπάθεια να βρει πειστικές στον ίδιο εξηγήσεις γίνεται ενίοτε σκληρός με τους ανθρώπους. Η οπτική του Νικολό Μπάρμπαρο είναι αυτή του Βενετού που αγαπά και ζει τη θάλασσα. Αντιπαθεί τους Γενουάτες και συμπονά τους Βυζαντινούς. Αντιλαμβάνεται την πολιορκία ως μάχη των χριστιανών εναντίον των απίστων. Μοιάζει κατά τούτο με τον Ισκενδέρη, ότι δεν είχε κατά νου του να γράψει ιστορία. Ίσως για το λόγο αυτόν κατέγραψαν και οι δύο τα όσα είδαν σε ημερολόγιο.

Ο Λεονάρδος, περίπτωση εντελώς ξεχωριστή, είναι ένας κληρικός καριέρας. Χρόνια ολόκληρα εντρύφησε στη δυτική θεολογική σκέψη κυρίως μέσα από πραγματείες και ομιλίες στα λατινικά. Το γεγονός αυτό τον κάνει να νοιώθει το Βυζάντιο ξένο και σίγουρα υποδεέστερο της Δύσης, όχι μόνο οικονομικά ή στρατιωτικά, αλλά και πολιτισμικά, πνευματικά. Ζει την πολιορκία ως κακό που δεν στάθηκε δυνατό να αποφύγει. Παρατηρεί με αρκετή ψυχραιμία τα όσα διαδραματίζονται. Ορθολογιστής καθαρά δεν αναφέρεται σε προφητείες ή χρησμούς. Δεν αναλίσκεται στην καταγραφή δακρύβρεχτων προσευχών, αλλά των γεγονότων ως έχουν, χωρίς να διστάζει να ασκεί αυστηρή κριτική, όπου το κρίνει σκόπιμο.

Λυδία λίθο της διαφορετικότητας της οπτικής κάθε πηγής αποτελεί η αντιμετώπιση του ακανθώδους ζητήματος της Ενώσεως των Εκκλησιών. Ο Σφραντζής, καθαρά αντίθετος στην προοπτική της Ενώσεως, προσγράφει πάντως στα θετικά του Κωνσταντίνου ΙΒ ' την φιλενωτική πολιτική του. Φαίνεται να την αντιμετωπίζει εκών άκων ως αναγκαιότητα για τη σωτηρία της Πόλεως στους έσχατους αυτούς καιρούς και δεν κατηγορεί ουδέ κατ'ελάχιστο τον αυτοκράτορά του. Ο Ισκενδέρης ζώντας εν μέσω απίστων το διπλό δράμα της αιχμαλωσίας του και της πολιορκίας δεν αναφέρεται ούτε στιγμή στην έριδα. Την αγνοεί ίσως. Ο Μπάρμπαρο δεν φαίνεται να επηρεάζεται από την ύπαρξη των δύο παρατάξεων, ενωτικών-ανθενωτικών. Φαίνεται απίθανο να μη γνώριζε την εσωτερική διαμάχη των Βυζαντινών, αλλά δεν αναφέρεται σε αυτήν. Και για αυτόν, όπως και για τον Ισκενδέρη, το διακύβευμα είναι άλλο, σπου-

δαιότερο και μεγαλύτερο: η Κωνσταντινούπολις. Μόνος ο Λατίνος αρχιεπίσκοπος αναφέρεται λεπτομερώς ιδίως στην αρχή της επιστολής του στο ζήτημα. Το θεωρεί μείζον τόσο, ώστε ο αναγνώστης να νοιώθει διεξερχόμενος το έργο πως τα εξιστορούμενα γεγονότα διαδραματίζονται με φόντο την άρνηση των Βυζαντινών να αποδεχθούν την Ένωση των Εκκλησιών. Η ψυχρότητά του, το μένος του κατά του Βυζαντίου εξηγούνται από τη σημασία που ο ίδιος και η δυτική Εκκλησία προσέδιδαν στο ζήτημα αυτό.

Παρά τη διαφορετικότητα των πηγών, βρίσκει κανείς σ'αυτές και αρκετά κοινά στοιχεία, όπως λόγου χάριν την επιμονή και των τεσσάρων πηγών να αναφέρονται στους Βυζαντινούς χρησιμοποιώντας το εθνικό ουσιαστικό Έλληνες (Griexi, Graeci). Η αντιμετώπιση του Ιουστινιάνη παρουσιάζει επίσης ενδιαφέρον. Σφραντζής και Λεονάρδος, που και οι δύο αντιμετωπίζουν τα γεγονότα ως έμπειροι περί τα πολιτικά, προβαίνουν σε σχεδόν πανομοιότυπα αρνητικά σχόλια -αν και ο Λεονάρδος είναι και πάλι πιο έντονος- για το τέλος που επέλεξε να έχει ο Ιουστινιάνης. Ο Ισκενδέρης όμως, όπως και ο Μπάρμπαρο, αντιμετωπίζουν τον Ιουστινιάνη με μεγάλο θαυμασμό και δεν σχολιάζουν καθόλου το αν έπρεπε να μείνει ή όχι επί των επάλξεων έως το τέλος.

Αντίστοιχη είναι και η περίπτωση των διαφορετικών εκδοχών για το τέλος του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου και την τύχη μετέπειτα του νεκρού του, όπως και οι διάφορες αναφορές στο τέλος του Νοταρά και της οικογένειάς του. Ο Σφραντζής βεβαιώνει πως ο αυτοκράτωρ σκοτώθηκε την ώρα της αλώσεως (18). Ο Λεονάρδος λέει πως ο Κωνσταντίνος έπεσε μαχόμενος στην πύλη του Αγίου Ρωμανού (19). Ο Μπάρμπαρο παρουσιάζει δύο εκδοχές. Σύμφωνα με την πρώτη η τύχη του αυτοκράτορος παραμένει άγνωστη. Σύμφωνα με τη δεύτερη ο νεκρός του εντοπίσθηκε στην *©porta©* του Αγίου Ρωμανού (20). Ο Ισκενδέρης τέλος αναφέρει ότι ο αυτοκράτωρ σκοτώθηκε μαχόμενος (21) και η κεφαλή του παραδόθηκε στο σουλτάνο από ένα Σέρβο. Ο Ισκενδέρης μεταφέρει ακόμη φήμες σύμφωνα με τις οποίες το σώμα του αυτοκράτορος ενταφιάσθηκε κάπου στο Γαλατά.

Βλέπει έτσι κανείς, όχι μόνο τη διαφορά της οπτικής τεσσάρων ανθρώπων, που έτυχε να ζήσουν οι ίδιοι τα γεγονότα της αλώσεως και που προέρχονταν από κόσμους διαφορετικής κουλτούρας και παραδόσεων, αλλά και τα σημεία όπου οι οπτικές όλων τους ή κάποιων εξ αυτών συγκλίνουν αναπάντεχα. Αυτό ακριβώς είναι ένα από τα στοιχεία

που διακρίνουν τα σπουδαία ιστορικά γεγονότα από τα λιγότερο σημαντικά, ότι δηλαδή επιδέχονται πολλών και διαφορετικών ερμηνειών και προσεγγίσεων, όπως ακριβώς συνέβη και συμβαίνει και με την περίπτωση της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως.

Παρπομπές:

(1) Η παρούσα ανακοίνωση παρουσιάστηκε στο Συνέδριο υπό τον τίτλο 'λωση και αυτόπτες μάρτυρες. Ο νέος τίτλος της ανακοίνωσης επελέγη και χρησιμοποιείται εδώ ως ορθότερος.

(2) Για τα περί την άλωση γεγονότα καθώς και για τους πρωταγωνιστές της πολιορκίας υπάρχει ευρεία βιβλιογραφία, ενδεικτικώς εδώ τα βασικά: D. M. Nicol, Οι τελευταίοι αιώνες του Βυζαντίου, 1261-1453, μτφρ. Στ. Κομνηνός, Αθήνα, Παπαδήμας, 2001, σελ. 577-615, Ευαγ. Χρυσός (Επιστ. Επιμελ.), Η άλωση της Πόλης, Αθήνα, Ακρίτας, 1994, S. Runciman, The Fall of Constantinople 1453, University Press - Cambridge, 1965, G. Ostrogorsky, Η ιστορία του Βυζαντινού Κράτους, τομ. Γ', μτφρ. Ι. Παναγόπουλος, Αθήνα, Βασιλόπουλος, 1993, σελ. 254-277, Ε. Ζαχαριάδου, «Η πολιορκία και η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. Θ', Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών 1979, σελ. 207-213, ακόμη «1453-1953: Η πεντακοσιοστή επέτειος από της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως», Αναμνηστικός Τόμος L' Hell é nisme contemporain, Αθήνα 29 Μαΐου 1953.

(3) Ιδέ και Β. Ν. Τωμαδάκη, Πώς είδον οι σύγχρονοι ιστορικοί την άλωσιν της Κωνσταντινουπόλεως, ΕΕΒΣ, 37(1969/70), σελ. 475-482.

(4) Συνοπτική αλλά ολοκληρωμένη βιογραφική και εργογραφική παρουσίαση όσων έγραψαν για την άλωση και των κειμένων τους στο δίτομο έργο του Α. Pertusi (Επιμ.), La Caduta di Constantinopoli, Le testimonianze dei contemporanei (τομ. Ι), L'eco nel mondo (τομ. Ι Ι), Fondazione Lorenzo Valla - Arnoldo Mondadori Editore, 1976 (εις το εξής: Pertusi, La Caduta).

(5) Για την πατρότητα του λεγομένου Ρωσικού Χρονικού και τις πιθανές μεταγενέστερες προσθήκες στο αρχικό κείμενο ιδέ κατά βάσιν G. P. BeFcenko, «K voprosu o sostave istoriceskoj Povesti o vzjatii Car' grada», Sbornik statej k sorokaleliju ucenoj dejatel' nosti Akadem. A. S. Orlova, Leningrad, 1934, σελ. 507-513, και Μ. Ν. Speranskij, «Povesti ska-

zanija o vzijatii Car ' grada Turkami (1453) v russkoj pis ' raennosti XVI - XVI 1 vekov®, Trudy Otdela drevnorusskij Literatury, 10 (1954), σελ. 136-165, και 12 (1956), σελ. 188-225. Σύντομη ανάπτυξη των απόψεων για το λεγόμενο Ρωσικό Χρονικό και από τον Pertusi, *La Caduta*, τομ. Ι, σελ. 261-266, όπου και βιβλιογραφία. Ακόμη ελλ. απόδοση του Χρονικού με εισαγωγή και σχόλια από τον Μ. Αλεξανδρόπουλο, *Η πολιορκία και η άλωση της Πόλης από τους Τούρκους το 1453*, Το Ρωσικό Χρονικό του Νέστορα Ισκενδέρη, Αθήνα, Κέδρος, 1978.

(6) Παρά το γεγονός ότι το έργο μεταφράστηκε σε αρκετές ευρωπαϊκές γλώσσες βασική παραμένει για πολλούς η έκδοση του αρχιμανδρίτη Λεωνίδα, *Povest o Car' grada (ego osnovanji I vzijatji Turkami v 1453 godu) Nestora- Iskandera XV veka*, *Pamiatniki drevnej pis ' mennosti I iskusstva*, 11 (1886). Εδώ θα αναφέρουμε ακόμα μια μόνο πρόσφατη πολύ καλή προσπάθεια : Nestor-Iskander, *The Tale of Constantinople: of its origin and capture by the Turks in the year 1453*, by Nestor-Iskander, from the early sixteenth century manuscript of the Troitse-Sergieva Lavra, no. 773, translated and annotated by W. K. Hanak and M. Philip-pides, New Rochelle, A. D. Caratzas, 1998.

(7) Για την αξία του Ρωσικού Χρονικού ως πηγής ιδέ και D. Afinogenon, *Το γεγονός της άλωσης μέσα στα ρωσικά χρονικά*, *Η άλωση της Πόλης*, Ευαγ. Χρυσός (Επιστ. Επιμ.), Αθήνα, Ακρίτας, 1994, σελ. 221-246.

(8) Και όχι Φραντζής, V. Laurent, *Σφραντζής et non Φραντζής*, *BZ*, 44 (1951), σελ. 373-378, και P. S. Nasturel, *T é moignages roumains sur les formes Sphantz è s et Phrantz è s '*, *REB* 19, (1961), σελ. 441-443, αλλά και γενικά για το ζήτημα του ονόματος Δ. Ζακυθηνού, «Σφραντής ο Φιαλίτης», *ΕΕΒΣ*, 23 (1953), σελ. 657-662, και Γ. Τσάρα, «Σφραντζής Φιαλίτης ή Φραντζής», *Βυζαντινά* 9 (1977), σελ. 129-139.

(9) Για τον Γεώργιο Σφραντζή έχει υπάρξει μεγάλο ενδιαφέρον και πλήθος αρθρογραφίας. Πλήρης παρουσίαση του βίου και του έργου του σπουδαίου Βυζαντινού αξιωματούχου στο H. Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία*, *Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών*, τομ. Β', Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2001 3, μτφρ. Κ. Συνέλλη, σελ. 351-358, όπου και καταγραφή της σχετικής βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας μέχρι πρόσφατα. Ακόμη σημαντική η αναφορά στον Σφραντζή στο άρθρο του Γ. Θ. Πρίντζιπα, «Οι ιστορικοί της αλώσεως, Η άλωση της Πόλης», Ευαγ. Χρυσός (Επιστ. Επιμ.), Αθήνα, Ακρίτας, 1994, σελ. 64-76.

(10) Βασικά I. B. Papadopoulos, ©Phrantzes est - il reellement Γ auteur de la grande chronique qui porte seo nom ?©, Bulletin de l' Institut Archeologique Bulgare, 19 (1935), σελ. 179-186, Ν. Β. Τωμα-δάκης, Δούκα- Κριτοβούλου- Σφραντζή- Χαλκοκονδύλη, Περί αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως (1453), εκδ. β', Αθήναι, 1969, σελ. 143-169. Ακόμα V. Grecu, ©Georgios Sphrantzes Leben und Werk. Makarios Melis-senos und sein Werk., BS, 26 (1965), σελ. 62-73, και R.- J. Loenertz, ©Auteur du Chronieon Majus attribue.a Georges Phrantzes, Miscellanea Giovanni Mercati III, σειρά Studi e Testi, 123, Vatican City, 1946, σελ. 273-311.

(11) Georgii Sphantzae, Chronicon, en Rich. Maisano (ed.), CFHB, vol. XXIX, series Italica, Consilio Academiae Nationalis Lynceorum Romae, Romae, 1990, παρ. 36,8, σελ. 140 (για νεοελλ. απόδ. ιδέ υποσ. 12)

(12) Η κλασική έκδοση του Μπάρμπαρο, E. Cornet, Giornale dell' assedio di Constantinopoli 1453 di Nicolò Barbaro P. V. corredato di note e documenti, Vienna 1856 και αγγλ. Μτφρ. Nicolò Barbaro, Diary of the Siege of Constantinople, trans. J. R. Jones, Jericho - New York, 1969. Τελευαία Γεώργιος Φραντζής-Νικόλο Μπαρμπάρο, Η Πόλις εάλω , Το χρονικό της πολιορκίας και της άλωσης της Κπόλεως, απόδ. Γ. Κουσουνέλος, Β. Α. Λάππα, Αθήνα, Νέα Σύνορα-Α. Α. Λιβάνη, 1993.

(13) Ιδέ A. Stussi, Testi veneziani del Duecento e dei primi del Trecento, Pisa, 1965, σελ. 12-83.

(14) Δυστυχώς οι μόνες πληροφορίες που διαθέτουμε για τον Μπάρμπαρο είναι αυτές που μας παραδίδονται στο τέλος του Ημερολογίου του. Από τη φτωχή βιβλιογραφία παραπέμπουμε εδώ στη μικρή αλλά πλήρη αναφορά του Pertusi, La Caduta, τομ. 1, σελ. 5-7, όπου αναφορά στην χειρόγραφη παράδοση του Ημερολογίου, τις εκδόσεις, τη βιβλιογραφία και το βενετικό γλωσσικό ιδίωμα του έργου (στις σελ. 8-38 του ιδίου παρατίθεται και το κείμενο). Ακόμη βλ. M. McCormi, ©Barbaro, Nicolo, The Oxford Dictionary of Byzantium, vol. I, Επιμ. A. Kazhdan, New York-Oxford, 1991, σελ. 253, όπου και επανάληψη της περιορισμένης βιβλιογραφίας, και Ανωνύμου, Barbaro Nicolo, Dizionario biografico degli Italiani, vol. VI, Roma, 1954, σελ. 114-115.

(15) Από τις νεώτερες εκδόσεις, εκτός της μάλλον κακής από τον Ph. Dethier στα Monumenta Hungariae Historica, XXII, σελ. 553-616, υπάρχει και αυτή του Pertusi, στο La Caduta, τομ. I, σελ. 120-171, συνοδευόμενη και από ιταλική μετάφραση. Αγγ. μτφρ. από τον J. R. Melville

Jones, The Siege of Constantinople 1453: Seven Contemporary Accounts, Amsterdam, 1972, σελ. 11-41.

(16) Από την περιορισμένη για το έργο του Λεονάρδου βιβλιογραφία ιδέ κυρίως Ι. Β. Παπαδοπούλου, «Η περί της αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως ιστορία Λεονάρδου του Χίου», ΕΕΒΣ, 15(1939), σελ. 85-95, καθώς και το ενδιαφέρον άρθρο του G. Moravcsik, «Bericht des Leonardus Chiensis iiber den Fall von Konstantinopel in einer vulgargriechischen Quelle», BZ, 44 (1951), σελ. 428-436. Επίσης γενικά το κεφ. «The Siege and Fall of Constantinople (1453)», εν Κ. Μ

